

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА**

Виконала:

здобувач ступеня вищої освіти за
спеціальністю 053 «Психологія»,
466 навч. групи

_____ К. Ю. Сіренко
(підпис)

Науковий керівник:

начальник кафедри психології,
кандидат психологічних наук,
доцент, полковник внутр. служби

_____ О. М. Мірошніченко
(підпис)

Нормоконтролер:

начальник кафедри психології,
кандидат психологічних наук,
доцент, полковник внутр. служби

_____ О. М. Мірошніченко
(підпис)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Робота допущена до захисту в ЕК

«__» _____ 20__ року, протокол № _____

засідання кафедри психології

Чернігів – 2025

ЗМІСТ

	Ст.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	8
1.1. Самоактуалізація особистості як психологічна проблема.....	8
1.2. Наукові підходи до вивчення професійно-особистісних якостей психолога.....	18
1.3. Гуманістичні якості психолога як предмет психологічного аналізу.....	27
РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА В СВІДОМІСНОМУ АСПЕКТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ.....	38
2.1. Особливості професійної спрямованості здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів	38
2.2. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів	42
2.3. Гуманістична спрямованість як детермінанта професійної успішності майбутніх психологів	48
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПСИХОЛОГА НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ.....	52
3.1. Методика оцінки гуманістичної спрямованості особистості психолога та фактори її формування.....	52
3.2. Емпіричне дослідження гуманістичної спрямованості особистості психолога та джерел її цілеспрямованого формування.....	64
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному світі професія психолога набуває особливої значущості, оскільки соціальні, економічні, культурні та технологічні зміни вимагають більш глибокого розуміння людини, її потреб та можливостей. Однією з ключових якостей для ефективної професійної діяльності є гуманістична спрямованість особистості психолога, яка включає етичні, моральні та емоційні аспекти взаємодії з людьми.

Гуманістичний підхід в психології, що розвивається з 60-х років ХХ століття, акцентує увагу на внутрішніх можливостях людини, її здатності до самореалізації, розвитку та пошуку сенсу життя. Формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога є необхідним для його професійного зростання і ефективного виконання функцій консультування, психотерапії та роботи з різними групами людей.

Сучасна психологія стверджує, що існують певні психологічні умови, які сприяють формуванню гуманістичної спрямованості майбутнього психолога. Сюди можна віднести розвиток емпатії, саморефлексії, емоційної інтелігентності, здатності до самопізнання, а також прийняття та підтримка інших людей у їхніх переживаннях і життєвих труднощах.

Формування гуманістичної спрямованості у процесі навчання є важливою складовою професійної підготовки майбутнього психолога. Це сприяє розвитку професійної етики, психологічної стійкості та здатності до адекватної і чутливої взаємодії з клієнтами. Крім того, гуманістична спрямованість підвищує здатність до конструктивного вирішення конфліктів, а також допомагає психологу адаптуватися до різних соціальних і культурних контекстів.

Метою дослідження є дослідження психологічних умов та факторів, що впливають на формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога, а також визначення особливостей цього процесу.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

1. Дослідити самоактуалізацію особистості як психологічну проблеми;
2. Розглянути наукові підходи до вивчення професійно-особистісних якостей психолога;
3. Визначити гуманістичні якості психолога як предмета психологічного аналізу;
4. Дослідити особливості професійної спрямованості здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів;
5. Проаналізувати процес формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів;
6. Дослідити гуманістичну спрямованість як детермінанта професійної успішності майбутніх психологів;
7. Розробити методiku оцінки гуманістичної спрямованості особистості психолога та факторів її формування;
8. Здійснити емпіричне дослідження гуманістичної спрямованості особистості психолога та джерел цілеспрямованого формування.

Об'єктом дослідження є формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога.

Предметом дослідження є психологічні умови та особливості формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога. Це включає вивчення специфічних психологічних факторів, які впливають на розвиток гуманістичних цінностей, установок та орієнтацій у професійному становленні майбутніх психологів.

Методи дослідження:

1. Теоретичний аналіз: аналіз наукових джерел, теоретичних підходів та концепцій, що стосуються гуманістичної спрямованості особистості, професійних якостей психолога та психологічних умов їх формування.
2. Метод експертної оцінки: оцінка рівня гуманістичної спрямованості особистості здобувачів вищої освіти через анкетування у вигляді електронної форми (через онлайн-платформу Google Forms).

3. Метод порівняння: порівняння різних навчальних груп здобувачів вищої освіти зі спеціальності 053 «Психологія» за рівнем розвитку гуманістичних якостей.

4. Емпіричний метод: здійснення емпіричного дослідження гуманістичної спрямованості особистості психолога за ключовими компонентами та джерел цілеспрямованого формування.

5. Аналітичний метод: аналіз результатів анкетування, що дає змогу підтвердити теоретичні висновки та обґрунтувати шляхи вдосконалення компонентів гуманістичної спрямованості.

Емпірична база дослідження. Вибіркову сукупність дослідження склали анкетування здобувачів вищої освіти Пенітенціарної академії України зі спеціальності 053 «Психологія», спрямоване на вивчення рівня гуманістичних якостей у майбутніх психологів. Анкетування охопило 44 здобувачі вищої освіти різних курсів та форм навчання. Статистичний аналіз результатів анкетування та спостережень дозволяє виявити тенденції в розвитку гуманістичних якостей серед здобувачів вищої освіти, а також фактори, які найбільше впливають на цей процес.

Наукова новизна дослідження:

вперше:

– здійснено емпіричне дослідження гуманістичної спрямованості здобувачів вищої освіти зі спеціальності 053 «Психологія», за ключовими компонентами, такими як, емпатія, самопізнання та рефлексія, гуманістичні цінності, здатність до конструктивного спілкування, соціальна відповідальність та активність, мотивація допомагати іншим, гнучкість і адаптивність, креативність та здатність до інновацій, які взаємодіють і визначають загальну гуманістичну спрямованість особистості (сторінка 64).

удосконалено:

– методику оцінки гуманістичної спрямованості особистості психолога та фактори її формування, шляхом оцінки балів по кожному з

показників-компонентів для кожного респондента в кожній групі, визначення кореляцій між показниками (сторінки 52-62).

– основні гуманістичні якості психолога, їх роль та значення (сторінка 28).

– етапи формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів, підготовчий, основний і заключний, їх мета та завдання (сторінка 46).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами (кафедральними темами).

Кваліфікаційна робота виконувалась в рамках науково-дослідної теми кафедри психології: «Особливості психологічного здоров'я особистості в умовах невизначеності» на 2022-2026 рр., державний реєстраційний номер: 0122U002486)

Апробація матеріалів кваліфікаційної роботи магістра.

1. Сіренко К.Ю. Особливості формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 01 листопада 2024 р.). 2 т. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Т.2. 237 с. С. 60-64.

2. Сіренко К.Ю. Особливості формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього психолога. *Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи : матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції* (14-15 листопада 2024 року). Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2024. С. 58-62.

3. Сіренко К.Ю. Психологічні умови та особливості формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога. *Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє: матеріали наукових читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої служби Штанька*

Івана Васильовича (м. Чернігів, 13 вересня 2024 р.) / голов. ред. В.Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів: ПАУ, 2024. 262 с. С. 214-218.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає в дослідженні гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога, визначенні психологічних умов та факторів її формування, а також у поглибленому аналізі її впливу на професійну успішність психолога. Робота сприяє розвитку теоретичних підходів до професійно-особистісних якостей психолога та формулюванню рекомендацій для вдосконалення навчальних програм у підготовці психологів.

Практична цінність результатів дослідження полягає в розробці рекомендацій для вдосконалення процесу підготовки майбутніх психологів, зокрема через інтеграцію гуманістичних принципів у навчальні програми та тренінги. Результати можуть бути використані для підвищення ефективності професійної підготовки, розвитку гуманістичних якостей у здобувачів вищої освіти, що сприяє їхній професійній успішності та етичному виконанню психологічних обов'язків.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи магістра. За структурою робота складається із трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження на 88 сторінках, основний текст викладено на 75 сторінках, рисунків – 5, таблиць – 7. Список використаної літератури включає 79 джерел. Додатки – 5 сторінок.

Кваліфікаційна робота виконувалась на базі Пенітенціарної академії України зі здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія», заочної форми навчання, 1 курсу (2024 року набору) Пс 456 та Пс 457 груп; здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія», денної форми навчання 3-го та 4-го курсів, Пс 137 та Пс 140 груп.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Самоактуалізація особистості як психологічна проблема

Поняття “розвитку”, “особистісного зростання”, “самоактуалізації” та ін., що по суті є синонімами, та є центральними у всіх основних напрямках психології: глибинному (З. Фройд, А. Адлер, Е. Еріксон, Е. Фром, К. Юнг, В. Райх, Е. Берн та ін.); біхевіористичному (Д. Уотсон, Б. Скіннер, та ін.); гуманістичному (Р. Перлс, К. Роджерс, В. Франкл, Д. Морено, А. Маслоу, С. Джулард, Ш. Бюлер, Дж. Олпорт, Р. Мей та ін.).

Зупинимось на характеристиці ними цих понять та основних розбіжностях у поглядах. Основоположником глибинної психології вважається З. Фройд. Поняття розвитку З. Фройда витікає з його теорії особистості, в якій основним пунктом є концепція підсвідомого, яка дозволяє зрозуміти складність та неоднозначність людського життя. Він вважав, що стійкі особистісні характеристики формуються, як правило, достатньо рано, а потім у різних варіантах відтворюються у дорослій поведінці. Таким чином, життя людини можна розглядати через її минуле, виділяючи ці дитячі стереотипи, встановлюючи їх зв'язок один з одним і з досвідом дитини та відповідним чином інтерпретуючи їх [19, С. 167].

Фройд З. сформулював теорію розвитку особистості, виділив і позначив періоди, які реалізують завдання розвитку особистості і описав кризи розвитку. Він підходить до особистості з точки зору фізичного тіла. Основні стимули виникають із соматичних джерел, лібідозна енергія виникає з фізичної, реакції на напруження визначають як психічну, так і фізичну поведінку. Таким чином, З. Фройд нагадав своєму поколінню про первинність тіла як центру функціонування особистості [20, С. 57].

За К. Юнгом, кожен індивід має тенденцію до індивідуалізації, саморозвитку [204-205]. Індивідуалізація – це центральне поняття його

аналітичної психології. “Індивідуація означає становлення єдиною, однорідною істотою, – пише він, – й оскільки індивідуальність – це наша найбільш внутрішня, постійна, ні з чим не порівняна унікальність, то індивідуація також має на увазі становлення собою. Ми, таким чином, можемо перевести індивідуацію як “становлення собою” чи “самореалізацію” [17, С. 148]. Індивідуація є процесом розвитку цілісної особистості, рухом до свободи, який включає розвиток та інтеграцію всіх структурних компонентів особистості (Его, самості, персони, тіні, аніми чи анімусу та ін. підсвідомих архетипів). З точки зору К. Юнга Его (центр свідомості, який створює відчуття послідовності й спрямованості у нашому свідомому житті) – зростання і розвиток – це інтегрування нового матеріалу у свідомість, це набуття знань про світ та про себе. Зростання для Его – це, по суті, розширення свідомої освідомленості. Проте індивідуація – це також розвиток самості (архетипи порядку та цілісності особистості, які виникають як результат доповнення один одним свідомого і несвідомого) і, з точки зору такого розуміння самості, мета зростання й полягає у поєднанні свідомого й несвідомого [23, С. 57]. Ці процеси, як показали спостереження К. Юнга, мають і вікові особливості: в першій половині свого життя особистість більше зайнята зовнішніми досягненнями, проявами себе як індивіда, досягненнями цілей Его. В старшому віці людина більш схильна до інтеграції, аніж до зовнішніх досягнень, вона перебуває в пошуках гармонії та цілісності душі.

Розглядається проблема особистісного зростання і А. Адлером [5, С. 62], також представником глибинної психології в його так званій індивідуальній психології, суть якої у розумінні кожної людини як інтегрованої цілісності у рамках соціальної системи. Психологічне зростання він розглядає перш за все як рух від центрованості і цілей власної вищості до завдань конструктивного оволодіння середовищем й соціально корисного розвитку. Основними рисами здорового індивіда А. Адлер вважає конструктивне прагнення до вдосконалення, сильне суспільне почуття і

кооперацію. Він виділяє три основних життєвих завдання, з якими стикається кожен індивід: робота, дружба і кохання. “Ці три основні зв’язки визначені тим фактором, що ми живемо в певному місці і повинні розвиватися в тих межах і можливостях, які дає нам оточення; ми живемо серед інших істот нашого народу, до яких ми повинні пристосовуватися; ми живемо двостатево, і майбутнє нашої раси залежить від стосунків між цими двома статями” [3, С. 97].

Цікавими є, на наш погляд, і підходи до особистісного зростання, орієнтовані на тіло. За В. Райхом, зокрема, психологічне зростання є процесом зняття психологічного і фізичного панциря, поступове становлення індивіда вільною і відкритою людською істотою. Райх стверджував, що м’язевий панцир поєднує сім захисних сегментів, які складаються з м’язів і органів відповідних функцій вираження (вони розміщені в області очей, рота, шиї, грудей, діафрагми, живота і тазу). Ці захисні кільця м’язів обмежують вільне протікання енергії по тілу та вираження емоцій. Спочатку вони виникають як захист проти надмірних почуттів, напруги та збудження, а потім сковують тіло як фізично, так і емоційно. І терапія В.Райха й полягає у знятті панциря у кожному сегменті окремо. “У кінцевому рахунку у самосвідомості та прагненні до самовдосконалення знання і повної інтеграції біологічного функціонування космічно оргонна енергія стає усвідомлюваною” [1, С. 114].

Берн Е., засновник трансакційного аналізу, як і інші вчені-неоФройдисти, опираючись на традиційний психоаналіз, також ставить за мету формування щирої, чесної, доброзичливої людини. Особистісне зростання відбувається в результаті того, що людина навчається менше “трата”, бути сама собою, вільною і розкутою. Позитивним є те, на нашу думку, що особистість не розглядається ізольовано від соціальної системи і завдань особистісного зростання, яке є не просто досягнення цілісності “для самого себе”, а здійснюється з метою ефективної взаємодії з довкіллям та максимального вираження себе у ньому. Можливості особистої еволюції,

наявність у кожному внутрішньої здатності змінювати своє становище і поведінку підкреслював і У. Джеймс, який дійшов висновку, що існує резервуар досвіду, латентного чи реалізованого, який лежить за прагненням до зростання.

З точки зору біхевіоризму, типовим представником якого є Б. Скіннер, зростання – це зведення до мінімуму негативних умов і збільшення сприятливого контролю над середовищем. Забезпечити його (психологічне зростання особистості) можна шляхом функціонального аналізу нашої поведінки в термінах співвідношень чинників та наслідків і винагород. Винагороди він розглядає як вищою мірою селективний, ефективний засіб контролю над поведінкою, на відміну від покарання, яке лише інформує, чого не слід робити, але не дає можливості навчитись тому, що треба робити у даній ситуації. Скіннер вважав, що саме з цієї причини негативні форми поведінки не зникають, а майже завжди повертаються або замаскованими, або у супроводі інших форм поведінки, які є відповіддю на перше покарання. Окрім того, покарання селективно заохочує того, хто карає. Якщо вчитель погрожує негативною оцінкою, то учні стають уважнішими, уникаючи покарання і таким чином підкріплюють вчителя в його прогнозах. В кінцевому рахунку покарання не приносить задоволення ні тому, хто карає, ні користі тому, кого покарали [10, С. 28]. Б. Скіннер вважав, що впродовж життя поведінка людей змінюється під впливом змінного довкілля. Життєві кризи він також пояснював змінами оточення, які ставлять індивіда у ситуацію, коли його набір поведінкових реакцій виявляється неадекватним для отримання підкріплення у новій ситуації.

Скіннер Б. вважав, що поведінка детермінована, передбачувана та контрольована довкіллям і відкидав ідею про внутрішні “автономні” фактори як чинники дій людини та фізіологогенетичне пояснення поведінки. Концепція оперантного наочіння Б. Скіннера завжди мала багато прихильників, оскільки ґрунтовно пояснювала як набуваються, зберігаються та модифікуються форми поведінки на основі минулого досвіду індивіда.

Його послідовники висунули припущення, що поведінка людини регулюється складною взаємодією як внутрішніх явищ, так і чинників довкілля. Цей напрямок отримав назву соціально-когнітивного (типовими представниками є А. Бандура та Д. Роттер) [6, С. 87].

На відміну від Б. Скіннера, А. Бандура робить акцент на тому, що поведінка людини формується через спостереження чи на основі прикладу, а також підкреслює важливість самостійних впливів як чинника функціонування індивіда. Для пояснення особистісного функціонування та зростання А. Бандура ввів механізм “самоефективності” як усвідомлювану здатність індивіда контролювати поведінку. Усвідомлення власної самоефективності стимулює активність особистості, тоді як сумніви у своїх можливостях збільшують можливість невдач, знижують самоповагу, гальмують особистісне зростання. Він описав чотири шляхи набуття самоефективності: здатність вибудувати поведінку, опосередкований досвід, вербальне переконання та стан оптимального фізичного (емоційного) збудження.

Роттер Д. вважав, що поведінка людини визначається її унікальною здатністю думати і передбачати, а також очікуваннями, що дана дія призведе у майбутньому до заохочення [6, С. 65]. До поглядів біхевіористичного напрямку на особистісне зростання ми ще раз повернемося при порівнянні з точкою зору на цю проблему гуманістичної психології. В останній вона найвиразніше представлена в гештальт-терапії Ф. Перлса, теоріях К. Роджерса та А. Маслоу.

Так Ф. Перлс розглядає психологічне зростання особистості та її зрілість як здатність перейти від опори на середовище і регуляцію середовищем до опори на себе та саморегуляцію через рівновагу у собі та між собою й середовищем [5, С. 541]. Умовою досягнення цієї рівноваги є, на його думку, усвідомлення потреб. Усвідомленню, як і представники глибинної психології, Ф. Перлс відводить особливе місце, розглядаючи процес зростання як процес розширення зон самоусвідомлення, а здорову

особистість як самостійну, здатну до саморегуляції істоту. Шлях відкриття цієї саморегулюючої здатності людського організму він бачив через самоусвідомлення. Стан оптимального психологічного здоров'я у гештальт-терапії називається зрілістю, для досягнення якої індивід повинен подолати прагнення отримати підтримку з довкілля й знайти нові можливості підтримки у самому собі. Якщо людина не досягає зрілості, то вона більш схильна маніпулювати своїм оточенням для задоволення бажань, аніж брати на себе відповідальність за свої розчарування й намагатись задовольнити свої справжні потреби. Зрілість настає тоді, коли індивід мобілізує свої ресурси для подолання фрустрації і страху, які виникають у ситуації, коли він не відчуває підтримки від інших та не може покластись на себе. Зрілість і полягає у здатності йти на ризик, аби вибратись з тупикової ситуації. Якщо індивід не ризикує, то у нього актуалізуються рольові поведінкові стереотипи, якими він маніпулює іншими [5, С. 632].

Психологічне зростання можливе і є центральним для структури організму – така основна ідея “терапії, центрованої на клієнті” К. Роджерса. Він вважав, що існує фундаментальний аспект людської природи, який змушує людину рухатись до більшої конгруентності (під якою він розумів відповідність між тим, що висловлюється, що знаходиться в полі досвіду і тим, що помічається) та до більш реалістичного функціонування. “Це прагнення, яке є у кожному органічному і людському житті – прагнення розширюватись, розповсюджуватись, дозрівати, – прагнення проявляти й охоплювати всі можливості організму настільки, наскільки ця дія підсилює організм чи самість” [22, С. 135].

На думку К. Роджерса, у кожному з нас є прагнення до компетентності й розвитку здібностей настільки, наскільки це можливо для нас біологічно. Індивід має здатність до переживання й усвідомлення свого неправильного пристосування, тобто переживання інконгруентності між уявленням про себе та актуальним досвідом. Ця здатність поєднується з внутрішньою тенденцією до модифікації уявлення про себе, у результаті чого й виникає прагнення до

реальності, рух від конфлікту до його вирішення. Вроджене прагнення до актуалізації, тобто властиве організму прагнення реалізувати свої здібності з метою зберегти життя й зробити людину більш сильною, а її життя більш різноманітним, К. Роджерс вважав основним мотивом поведінки кожного індивіда. Навіть голод, спрага, мотив досягнення розглядаються ним як різновид прагнення до актуалізації. Воно є суть життя і властиве не лише людині, а всьому живому: і рослинам, і тваринам. Він виділяє такі основні характеристики актуалізації: рухливість, відкритість, незалежність від зовнішнього впливу і опір на себе [26, С. 57]. У процесі актуалізації бере участь організмичний процес оцінювання.

Досвід, який зберігає чи підсилює “Я” людини, оцінюється організмом позитивно. І, навпаки, досвід, який загрожує чи заважає збереженню чи підсиленню “Я”, оцінюється організмом як негативний і у подальшому уникається. Прикладом тому є немовля, яке чітко знає, що йому подобається, а що ні. У дорослих цей процес втрачається, що веде до появи тривожності та захисних механізмів [40, С. 74]. Прагнення до актуалізації К. Роджерс розглядає як базове, а як його прояв – прагнення до актуалізації свого “Я” (self) – самоактуалізація. Вона проявляється у прагненні індивіда розвиватись в напрямку ускладнення, самодостатності, зрілості та компетентності. Поняття “Я” і “Я-концепція” він вживає як синоніми і визначає “Я” як структурований без протиріч гештальт, який складається із уявлень, властивостей “Я” як суб’єкту (І) та “Я” як об’єкту (Ме), а також зі сприймання відношень “І” чи “Ме” до інших людей та різних сторін життя. Гештальт включає також оцінки, пов’язані з цими уявленнями [45, С. 187].

Цей гештальт може бути усвідомленим, хоча це й не є обов’язковим. “Я” містить не лише “Яреальне”, тобто те “Я”, яке є зараз, а й “Я-ідеальне”. “Я” протягом життя змінюється, зберігаючи свою структуру, що дозволяє нам залишатись однією й тією ж людиною. У немовляти “Я-концепція” ще тільки формується, воно не відрізняє себе від інших, поле його сприймання не диференційоване. Завдяки прагненню до розрізнення, яке також є

складовим прагнення до актуалізації, дитина поступово диференціює себе і світ. З допомогою організмичного оцінного процесу, взаємодіючи зі значущими людьми, дитина набуває досвіду, який сприяє диференціації його “Я”. Актуалізація своїх можливостей та здібностей веде до розвитку “повноцінно функціонуючої людини”. До цього ідеала можна лише наближатись через пізнання себе та свого внутрішнього досвіду.

Теорія К. Роджерса приваблює багатьох теоретиків психології особистості і є спроби оцінити її з точки зору її внутрішньої цілісності, розробленості, впорядкованості, відповідності емпіричним даним. У межах нашої проблематики обговорювалось питання: чи є актуалізація своїх потенцій дійсно основним прагненням людини, властивим їй від народження? Деякі психологи (наприклад С. Мадді) вважають, що це питання залишається відкритим, оскільки К. Роджерс не дає точного опису цього прагнення. Викликає у деяких психологів заперечення і розуміння К. Роджерсом суті та значення самоактуалізації, якщо на ній все закінчується, якщо вона замикається на собі. Варто починати з пошуку самих себе, але цей пошук не повинен на собі завершуватись. Необхідно починати з себе, аби забути себе й розчинитись в навколишньому світі; ми розуміємо себе, щоб не бути постійно зайняті собою [46, С. 18].

Франкл В. також вважає, що особистісне зростання не зводиться лише до самоактуалізації: “Людина повертається й займається собою, лише якщо у неї немає сенсу життя. Ідеалізація самовираження, якщо вона є самоціллю, робить неможливим існування значущих стосунків. Основним у стосунках любові є не вільне самовираження, а вихід за межі себе й любов буття іншого” [3, С. 137].

Як на наш погляд, К. Роджерс, говорячи про самоактуалізацію, не мав її змістом замикання на собі як кінцевій меті. Адже серед понять його теорії важливе місце займають “прийняття себе та інших”, “емпатія”, без яких неможлива самоактуалізація, а отже і взаємодія з іншими.

З проблематикою особистісного зростання пов'язана також вся психологічна робота А. Маслоу, який і саму психологію власне розглядає як один із засобів, який сприяє соціальному і психологічному благополуччю. Він розуміє поняття самоактуалізації як повного використання талантів, здібностей, можливостей і т.п. [18, С. 354]. “Я уявляю собі самоактуалізовану людину не як звичайну людину, якій щось добавлено, а як звичайну людину, у якої нічого не відібрано. Середня людина – це повна людська істота, з розвиненими здібностями та обдарованістю” [18, С. 352].

Психологічне зростання за А. Маслоу є повне задоволення все більш високих потреб, якими в його ієрархії є потреба у самоактуалізації. Рух до самоактуалізації не може початись, поки індивід не звільниться від домінування таких нижчих потреб, як потреба у безпеці та визнанні. “Коли особистість успішно справляється з цими потребами по мірі їх виникнення, її енергія все більш готова звільнитися для самоактуалізації” [7, С. 158]. Актуалізація, або особистісне зростання, досягається як продукт її прагнення до високих цілей, наприклад пошуку істини, щастя, справедливості. “Подібне завдання пробуджує дремаючі здібності людини; без такої мети особистість ніколи не розкриє своїх прихованих ресурсів” [10, С. 203]. Прагнення до високих цілей саме по собі є показником психологічного здоров'я.

Здійснюється процес зростання шляхом роботи самоактуалізації, за якою стоїть тривалість, безперервність процесу зростання й розвиток здібностей до максимально можливого. Результатом успішної роботи по самоактуалізації є особистість з такими характеристиками: більш ефективне сприймання реальності та більш комфортне ставлення до неї; прийняття (себе, інших, природи); спонтанність, простота, природність; центрованість на значущих цілях (на відміну від центрованості на собі); деяка відстороненість і потреба бути наодинці; автономія, незалежність від культури та середовища; постійна свіжість оцінки; містичність та досвід вищих станів; почуття єдності з іншими; більш глибокі міжособові стосунки; демократична структура характеру; розрізнення засобів і цілей, добра і зла;

філософське, доброзичливе почуття гумору; самоактуалізована творчість; протистояння аккультурації, насадженню любої часткової культури [3, С. 64].

А. Маслоу зазначав, що самоактуалізовані люди не є досконалими, вільними від помилок, їм можуть бути властиві і проблеми середніх людей: почуття провини, тривожність, печаль, внутрішні конфлікти і т.д. Але, разом з тим, вони обирають складні творчі задачі, які вимагають великих зусиль. Самоактуалізовані особистості постійно захоплені якоюсь справою, і захоплені настільки, що відмінності між роботою і задоволенням для них зникають. Вони присвячують своє життя тому, що А. Маслоу називає вищими цінностями (такими як істина, краса, добро, досконалість, красота, цілісність) або метапроблемами. Він описує вісім шляхів самоактуалізації:

1) повна віддача переживанням, коли людина повністю розкриває свою сутність;

2) відмова від загальноприйнятої поведінки, вміння прислухатися до внутрішнього голосу, голосу “самості”;

3) щомиттєві прогресивні вибори, які спряють особистісному зростанню;

4) чесність, прийняття відповідальності на себе;

5) готовність не подобатись іншим;

6) прагнення бути у своїй справі настільки хорошим, наскільки це можливо; граничні, вищі переживання, моменти екстазу;

8) виявлення індивідом того, ким він є, що йому подобається, а що ні, що для нього добре, а що погано, куди він рухається і у чому полягає його місія [16, С. 230].

Самоактуалізація вимагає відмови від захисного механізму десакралізації (зневіра в існуванні справжніх цінностей та чеснот) та навчання ресакралізації як бачення кожної людини, за висловом Спінози, “в аспекті вічності”, тобто бачення святого, вічного. Вона досягається шляхом маленьких, послідовно накопичуваних досягнень.

Згадані автори робили наголос на широкий діапазон можливостей розвитку особистості і залежність цього розвитку від конкретно-історичних умов, тоді як А. Маслоу вважав, що розвиток полягає швидше в зростанні зсередини, аніж у зовнішньому формуванні, а лінії розвитку визначаються внутрішньою природою.

Представники руху за розвиток “особистісного потенціалу” виходять з того, що людина спрямована у майбутнє, вона рухається вперед, її рушійна сила – прагнення до актуалізації, яке не зменшує, а збільшує напругу у системі “людина – довкілля”, в результаті чого особистість шукає нові стимули та можливості зростання, тоді як у Скіннера людська поведінка креативна, нею керують зовнішні стимули, а поняття рівноваги та підвищення життєвих сил не відіграють ніякої ролі.

А. Роше в обґрунтуванні своєї теорії особистісного зростання виходить з положень двох протилежних напрямків: Фройдистів (Нахта, Гартмана, Кріса, Льовенштейна) про наявність у людині безконфліктної області психіки та незалежного “Я”, зони спокою, яка дає усвідомлення, що життя не зводиться до конфліктів та поглядів К. Роджерса про позитивну сутність людської природи. В особистості, яку А. Роше розглядає у взаємодії з іншими людьми та матеріальним середовищем, він виділяє такі структурні компоненти: сутність, “Я”, сприйнятливність, тіло і совість.

1.2. Наукові підходи до вивчення професійно-особистісних якостей психолога

Аналізуючи основні підходи вчених у вивченні професійно-особистісних якостей психолога, зупинимося на деяких з них.

На думку Є.П. Ільїна, професійні якості – це такі функціональні якості й особистісні особливості людини, які сприяють успішному виконанню даної професійної діяльності [26, С. 17].

Силкін О.О. називає професійні якості сукупністю соціально і біологічно обумовлених компонентів особистості, які дозволяють успішно виконувати певний вид діяльності [61, С. 145].

Компанієць В.М. вказує, що професійні якості – це індивідуальні ознаки особистості, які виступають факторами формування певної професійної компетенції. Вони належать до психологічної структури особистості зі спрямованістю (потреби, мотиви, інтереси, нахили, переконання), можливостями і здібностями та характером.

До особистісних якостей дослідник відносить емоційну стійкість, організованість, наполегливість, рішучість, витривалість, цілеспрямованість, самоконтроль, дисциплінованість, моральність [60, С. 208].

Враховуючи підходи багатьох учених, ми розуміємо під професійними якостями набір якостей особистості, які дозволяють їй успішно виконувати певний вид діяльності, і дозволяють стати конкурентоспроможним фахівцем обраної спеціальності. Професійні якості особистості є одним із важливих факторів професійної придатності. Вони не лише характеризують певні здібності, але й органічно входять у їх структуру, розвиваючись в процесі навчання і професійної діяльності.

Зокрема. А.А. Фурман вважає, що образ майбутнього психолога охоплює особистісні характеристики й професійні риси спеціаліста, які зумовлені змістом і специфікою психологічної практики як особливого виду професійної діяльності.

Автор виділив психологічні та професійно-моральні якості, що становлять зміст двох основних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога.

Операційний компонент включає:

- гуманістичний підхід в діяльності психолога;
- активну позицію в навчанні й прагнення досягти найвищого рівня професіоналізму;

– набір таких особистісних рис як незалежність, відповідальність, спостережливість, комунікабельність, воля, гнучкість поведінки, товариськість, чуйність, доброзичливість, щирість, ентузіазм, самостійність, урівноваженість, толерантність, емпатійність, рефлексивність, креативність.

Операційний компонент психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога характеризується ступенем володіння психологічними знаннями й прийомами, необхідними для подальшої професійної діяльності. Компонент реалізується шляхом вивчення сучасних психологічних теорій і методів, виробленням умінь і навичок, виділенням психологічних складових різних соціальних явищ, оволодінням психологічним інструментарієм взаємодії з соціальним довкіллям.

Фурман А.А. стверджує, що особистісне й професійне самовизначення постають у неподільній єдності. Кваліфікований фахівець – це не тільки грамотний працівник, а й гармонійно розвинена особистість із широким спектром морально-етичних, суспільно значущих ціннісних пріоритетів [23, С. 57].

Кочюнас Р., описуючи модель особистості консультанта-психолога, виділяє наступні особистісні якості:

- автентичність (як основну якість і найважливішу екзистенційну цінність консультанта-психолога);
- відкритість, щирість у сприйнятті власних почуттів;
- розвинене самопізнання, яке дозволяє більш реалістично відноситися до себе;
- інтуїція, яка дає можливість діяти, керуючись власною внутрішньою позицією;
- толерантність, витримка при частій взаємодії з клієнтами;
- особиста відповідальність за дії при консультуванні [8].

Українські вчені виділяють такі особистісні якості, які повинен мати психолог-консультант:

- інтелектуальні здібності (спостережливість, відбір і оцінювання фактів, узагальнення матеріалу);
- уміння розуміти людей (толерантність, ввічливість, об'єктивність, чесність, зрілість і відчуття реальності);
- емоційна зрілість (самоконтроль і стабільність, гнучкість і адаптованість до умов, що змінюються);
- особиста наполегливість і ініціатива, етика і чесність;
- фізичне і розумове здоров'я.

Панок В. виділяє два типи психологів: інтелектуальний («психолог-теоретик») і соціабельний («психолог-практик»). До першого типу відносить людей, які мають такі особистісні якості, як поміркованість, аналітичний склад розуму, оригінальність, незалежність.

Другий тип характеризується наявністю вербальних здібностей, бажанням контакту з людьми. Автор визначає наступні особистісні характеристики «ідеального» психолога-практика:

- психолог повинен мати високі розумові здібності, бути проникливим, поміркованим, здатним аналітично мислити;
- психолог соціабельний, надає перевагу роботі з людьми. Це товариська людина, вона великодушна до людей, добре запам'ятовує імена людей, люб'язна, тактовна, дипломатична в спілкуванні;
- психолог підпорядковує особистісні інтереси груповим, добросовісний, має почуття обов'язку і відповідальності, сильний, енергійний, сміливий і швидко вирішує практичні завдання;
- психолог емоційно стійкий, стриманий, спокійний, реально оцінює ситуацію, стійкий до стресу.
- незрілість особистості, низька сила, низький рівень інтелекту, відсутність емпатії, недостатня незалежність думки, неможливість вирішувати власні проблеми, надмірна загальмованість, низька

організованість, недостатня стійкість до стресу, потреба в гіперопіці, низька самооцінка, висока тривожність і відчуття провини [27, С. 25].

У процесі дослідження нами було систематизовано наукові погляди вітчизняних вчених щодо ключових компонентів структури професійної діяльності психолога, див. рис. 1.1.

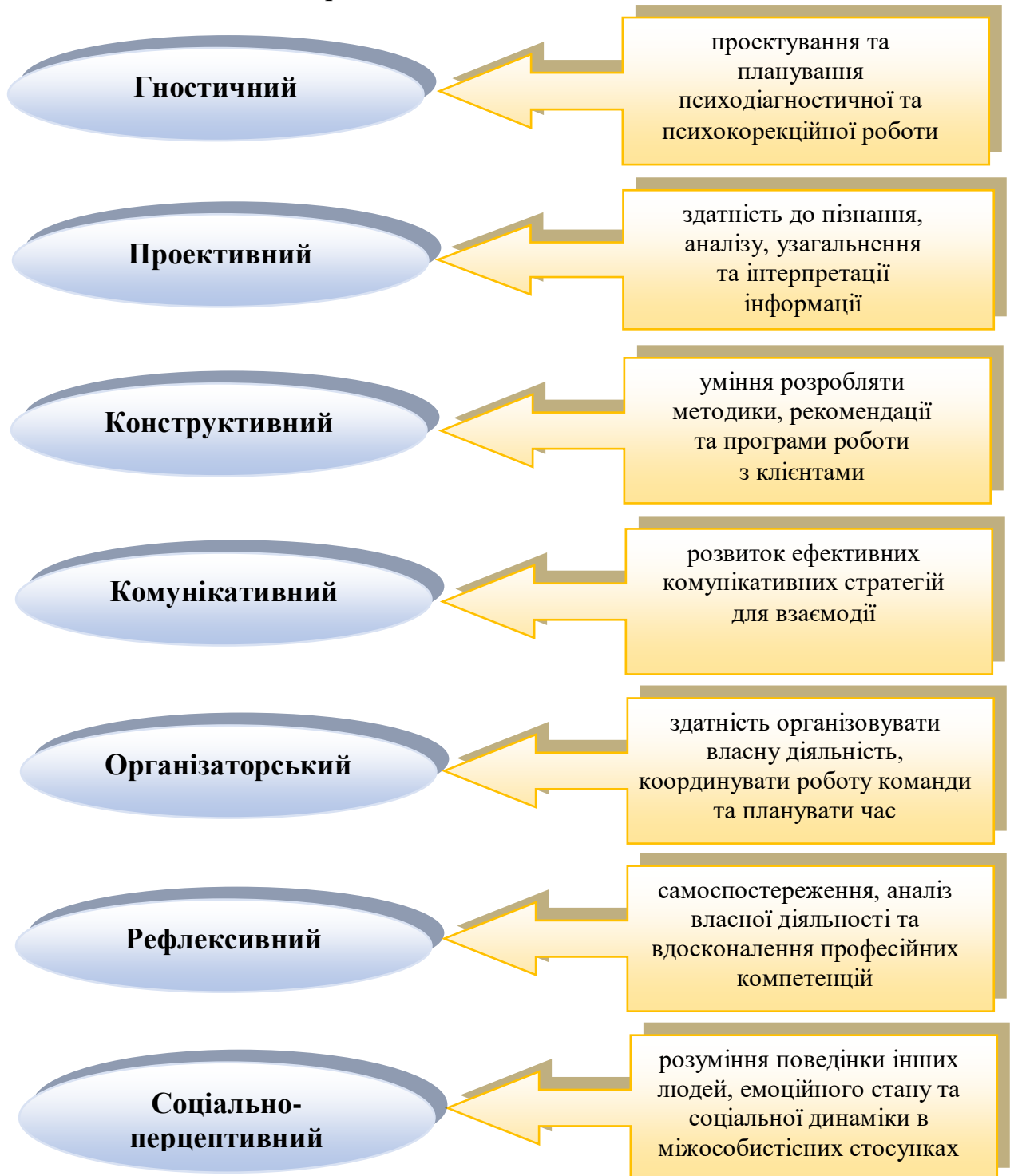

Рис. 1.1 Ключові компоненти структури професійної діяльності психолога

Систематизовано автором на основі даних [3; 8; 10; 13]

Ці компоненти формують цілісну систему, яка дозволяє психологу ефективно виконувати свої професійні обов'язки.

Гностичний компонент професійної діяльності пов'язаний із постійним узагальненням і систематизацією наукових знань, їх розширенням, перетворенням наукових знань в професійні, вивченням загальних закономірностей функціонування професійної діяльності. До гностичних умінь, які проявляються в професійній діяльності практичного психолога, відносять:

- уміння аналізувати процес діяльності, враховуючи її ефективність та відповідність запланованому результату;
- уміння формулювати поточні та кінцеві цілі й завдання, знаходити способи і форми їх досягнення;
- уміння оперативно реагувати і приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях;
- уміння ставити та досягати цілі, пов'язані з безперервним саморозвитком, самовдосконаленням, як у професійному, так і в особистісному плані;
- уміння визначати і враховувати у своїй діяльності індивідуально-психологічні особливості клієнта;
- вміння впроваджувати інновації в психологічну практику. Проективний компонент передбачає розвиток системи професійної діяльності з урахуванням потреб усебічного й індивідуального підходу до клієнта.

До цього компонента відносять:

- розуміння взаємозв'язку структурно-функціональних компонентів професійної діяльності;
- розподіл своїх можливостей у ході вирішення професійних завдань;
- формування різних позитивних якостей у клієнтів, орієнтування на істинні мотиви їх поведінки;
- передбачення можливих результатів вирішення професійних завдань;

- планування своєї професійної кар'єри.

До конструктивного компонента відносять характерні дії, які пов'язані з інформаційним забезпеченням процесу професійної діяльності. При цьому необхідні такі вміння:

- користуватися різними методами професійної діяльності;
- відбирати й оптимально використовувати інформацію, яка впливає на професійну діяльність;
- знаходити необхідний спосіб взаємодії;
- прийняти і зрозуміти точку зору іншого;
- активізувати творчий потенціал. Комуникативний компонент професійної діяльності регламентує і регулює стосунки психолога-практика та клієнта. До цього компонента відносяться вміння:
- встановлювати емоційно-позитивний контакт;
- володіти вербальними і невербальними засобами спілкування;
- проявляти такт і повагу до клієнта;
- передбачати і правильно визначати настрій клієнта;
- позитивно переконувати оточуючих;
- регулювати стосунки всередині терапевтичної групи.

Організаційний компонент пов'язаний зі створенням загального ритму та режиму професійної діяльності. Цей компонент включає вміння:

- структурувати в часі види професійної діяльності;
- створювати умови для вирішення професійних завдань;
- організувати групову та індивідуальну роботу з клієнтом.

Рефлексивний компонент включає наступні вміння:

- ставити завдання взаємодії з клієнтом і вміти виділяти ключову проблему;
- адекватно ключовій проблемі аналізувати взаємодію з клієнтом;
- визначати оптимальну стратегію психологічного аналізу внутрішньої картини проблем клієнта і його системи стосунків.

Соціально-перцептивний компонент професійної діяльності включає уміння:

- вибирати відповідну рольову позицію;
- співпрацювати.

Усі компоненти професійної діяльності практичного психолога взаємозв'язані і взаємообумовлені. Серед значущих особистісних якостей психолога є «талант спілкування», який включає п'ять блоків:

I блок – здатність до повного і правильного розуміння клієнта, спостережливість, швидка орієнтація в ситуації.

II блок – здатність до розуміння внутрішнього стану і якостей людини, повне розуміння її духовного світу, психологічна інтуїція, яка ґрунтується на високій ерудиції і гуманізмі.

III блок – здатність до емпатії (співчуття, співпереживання людині в її ситуації), доброта, повага, готовність прийти на допомогу.

IV блок – здатність до самоаналізу, інтерес до інших і до себе.

V блок – здатність і вміння керувати процесом спілкування, бути уважним, уміти слухати, бути тактовним, уміти встановлювати контакт і викликати довіру, мати почуття гумору, володіти собою.

Психолог повинен володіти такими особистісними якостями як відкритість, чесність, упевненість в собі, адекватна самооцінка та допитливість.

Вивчення проблеми професійної діяльності психолога тісно пов'язане з психологією особистості і розглядається у рамках особистісно-діяльнісного та професійно-орієнтованого підходів.

У вітчизняній психології як професійні, так і особистісні якості психолога-практика розглядаються у рамках особистісного підходу. До того ж, у більшості досліджень розглядаються професійні й особистісні якості в сукупності і через призму окремих напрямів діяльності практичного психолога.

Узагальнених моделей особистості практичного психолога сьогодні існує дуже мало. Найчастіше моделі розроблені для психолога-практика та психолога-дослідника, але немає жодної, яка б враховувала роботу спеціального психолога в спеціальних закладах освіти.

Афузова Г.В. та Огороднійчук З.В. акцентують увагу на наявність і рівень сформованості професійно важливих складових особистості психолога:

– *професійно-особистісні якості*, такі як: рефлексивність, емпатійність, адекватність і сталість самооцінки, сензитивність, афіліативність, альтруїзм, толерантність, відсутність хронічних внутріособистісних конфліктів;

– цілісність «Я-концепції» фахівця, що впливає на зміст і контекст корекційного впливу;

– професійноважливі якості і властивості уваги, сприймання, уяви, мислення (уважність, спостережливість, вміння підмічати деталі у вербальній і невербальній поведінці; гнучкість, пластичність та динамічність мислення, здатність прогнозувати реакції та дії дитини; рефлексувати на себе і на іншого, моделювати наслідки роботи);

– психофізичні властивості і психічні якості, які дозволяють визначати нервову систему психолога як досить сталу, міцну, стресостійку і, водночас, досить гнучку і пластичну, що обумовлює високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до психічного збудження та швидкого виснаження;

– проєктивні, акторські, навіть режисерські (наприклад, у тренінгах або у груповій психокорекції) та організаторські здібності, що дозволяють ефективно впроваджувати ігрові засоби і психотехніки, групові засоби психокорекційної, розвиваючої та психотерапевтичної роботи [52, С. 19].

Вивчаючи професійні якості психологів, А.С. Борисюк у своїй наукових працях зазначила, що однією із важливих якостей особистості

психолога є професійна готовність до ризику, яка виявляється в екстремальних ситуаціях.

Психолог повинен ризикувати для виправлення допущених з об'єктивних чи суб'єктивних причин помилок і тоді, коли йдеться про найвищі цінності – здоров'я і життя людини. На ризик потрібно йти, коли він обґрунтований науковими підходами та психологічною практикою, коли позитивної мети не можна досягти іншим шляхом, але в таких випадках обов'язково необхідна згода клієнта. Щоб ризик був корисним і виправданим, психолог повинен ставитися до ризику сміливо й водночас обережно. Відмова від професійного ризику через некомпетентність, страх перед відповідальністю чи через надмірну обережність призводить до зростання кількості помилок. Рівень професійного ризику значною мірою залежить від особистісних якостей [31, С. 132].

1.3. Гуманістичні якості психолога як предмет психологічного аналізу

Гуманістичні якості психолога – це особистісні риси та установки, які сприяють встановленню ефективного контакту з клієнтом і створенню підтримуючої, емпатійної атмосфери. Вони є важливим аспектом професійної діяльності психолога та можуть розглядатися як предмет психологічного аналізу, оскільки безпосередньо впливають на якість терапевтичного процесу.

Основні гуманістичні якості психолога включають такі характеристики, які сприяють розвитку довірливих, ефективних і емоційно підтримуючих стосунків із клієнтами, див. рис. 1.2.

Гуманістичний підхід в психології підкреслює значення людської гідності, самореалізації та індивідуальності.

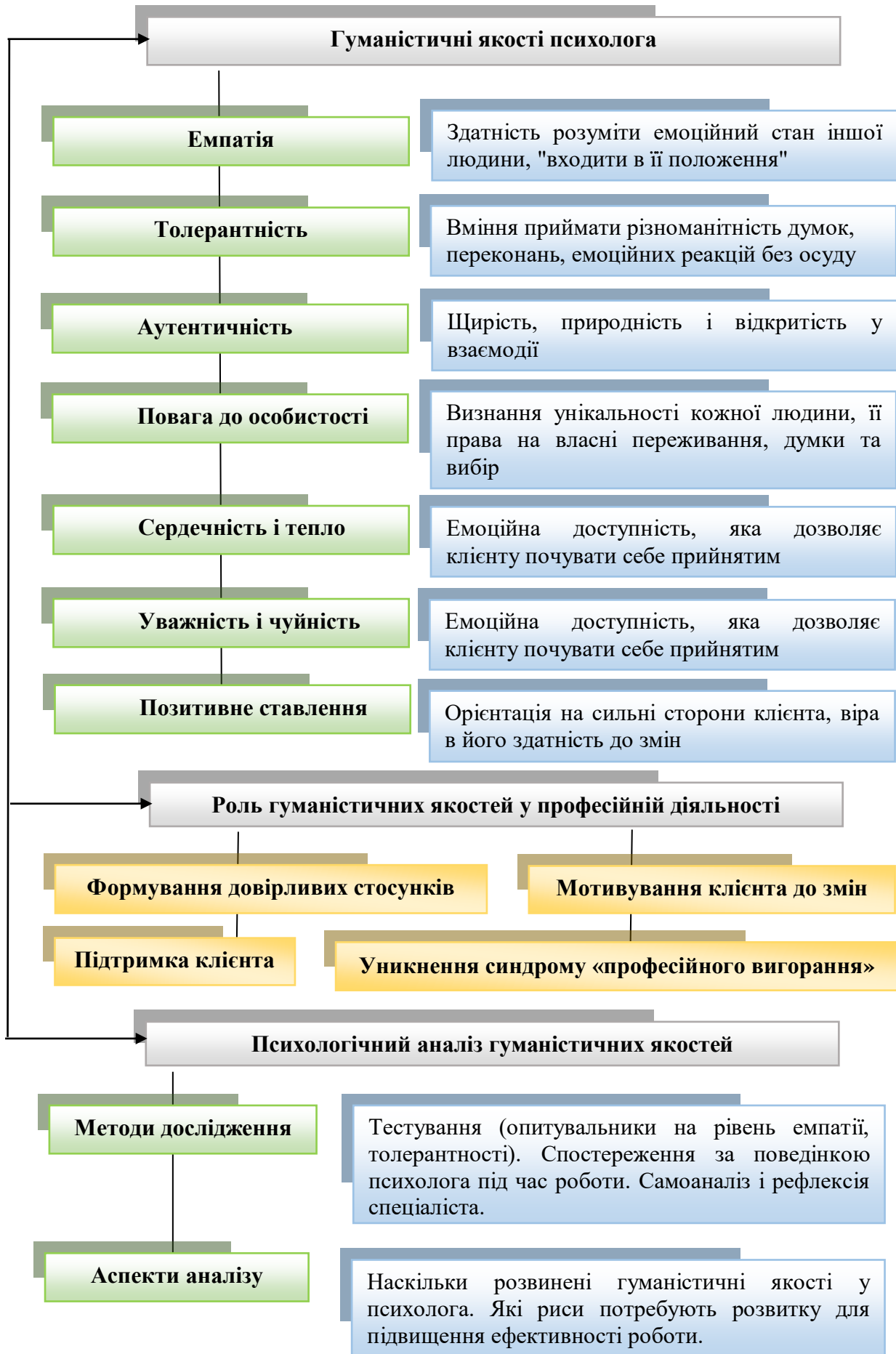

Рис. 1.2. Основні гуманістичні якості психолога

* Удосконалено автором

До таких якостей відносяться:

1. Емпатія – здатність розуміти та відчувати емоції іншої людини, ставитися до її переживань з розумінням і без оцінок. Це одна з найважливіших якостей психолога, адже без емпатії неможливе створення атмосфери підтримки та довіри.

2. Безумовне прийняття – вміння приймати клієнта таким, яким він є, з усіма його переживаннями та проблемами, без осуду та критики. Це сприяє розвитку самоповаги у клієнта та створює безпечне середовище для змін.

3. Щирість (конгруентність) – психолог має бути справжнім, автентичним у своїй поведінці та спілкуванні з клієнтом. Клієнт повинен відчувати, що психолог діє чесно та відкрито, що забезпечує ефективність терапевтичного процесу.

4. Активне слухання – психолог не лише слухає, а й активно реагує на слова клієнта, намагаючись зрозуміти не тільки зміст сказаного, але й емоційний підтекст. Це допомагає глибше пізнати переживання клієнта та сприяє розвитку більш ефективної взаємодії.

5. Терпимість – здатність приймати різноманітність точок зору, переконань і культурних відмінностей без осуду. Це дозволяє створити атмосферу прийняття для клієнтів з різним життєвим досвідом.

6. Толерантність до невизначеності – вміння працювати з клієнтами, які можуть бути невизначеними або не мають чітких відповідей на свої проблеми. Це дозволяє психологу гнучко адаптувати підхід до кожного конкретного випадку.

7. Саморефлексія – здатність психолога аналізувати власні почуття, переконання і реакції під час роботи з клієнтом. Це допомагає уникнути проєкцій і забезпечує ефективність роботи з клієнтом.

8. Повага до автономії клієнта – психолог має підтримувати право клієнта на самостійний вибір і прийняття рішень. Він поважає індивідуальність кожної людини і не намагається нав'язати свою точку зору.

Ці якості формують основу для ефективної гуманістичної практики в психології, що сприяє розвитку особистості клієнта та досягненню його життєвих цілей.

Професійні вміння психолога охоплюють широкий спектр навичок, які забезпечують ефективну роботу з клієнтами, колегами та спільнотою. Ці вміння формують основу професіоналізму психолога і допомагають забезпечити ефективну роботу з клієнтами, див. табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

Професійні вміння психолога

Професійні вміння	Характеристика
Дослідницькі	вміння виокремлювати психологічну проблему; організувати та проводити психологічне дослідження; обробляти, аналізувати та узагальнювати отримані результати;
Комунікативні	вміння спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми; встановлювати та підтримувати контакти з оточуючими, сприймати та розуміти особливості особистості інших; вміння співпереживати, аналізувати власну поведінку, керувати власним емоційним станом і процесом спілкування; вміння аргументувати та переконувати;
Дидактичні	вміння продуктивно навчати, забезпечувати розвиток і корекцію діяльності особистості та колективу; здійснювати вибір і реалізацію ефективних моделей, алгоритму і технології діяльності, організувати соціально-психологічну роботу і особисто брати участь у проведенні адекватних заходів;
Діагностичні	вміння методично правильно проводити анкетування, тестування, заходи психологічної корекції та інших впливів на людину; використовувати психологічний інструментарій, адекватний задачам та особливостям праці персоналу; інтерпретувати результати психодіагностики, виявляти властивості особистості і можливості її продуктивної діяльності;
Проектувальні та корекційні	володіння конкретними методами та методиками психологічної корекції; вміння чітко визначати мету, коло завдань корекційної роботи, вибирати її стратегію та тактику; розробляти та реалізовувати корекційні програми; формувати позитивну «Я-концепцію» у клієнта, самоаналіз і адаптацію до нових реальних умов; здійснювати первинну профілактику алкоголізму, наркоманії та інших шкідливих звичок людини; проводити психологічну експертизу та реабілітацію людини; консультувати керівників і працівників установ з питань використання психології з метою ефективної організації виробничої діяльності

* Систематизовано автором на основі даних [17; 42; 26; 29]

Професійні навички – це професійні дії, що виконуються легко і впевнено та дозволяють психологу ефективно виконувати свою роботу. Професійні навички набуваються з досвідом.

Розвиток компетентності та особистості психологів як фахівців починається у студентські роки і продовжується під час професійної діяльності. Н. С. Пряжніков та Є. Ю. Пряжнікова умовно виокремлюють такі етапи професійного розвитку психологів:

1. Захоплююче-романтичний. Проявляється у період першого знайомства з психологією.
2. Етап самоствердження. Проявляється в бажанні дізнатися щось особливе про психологію або оволодіти якою-небудь незвичайною методикою.
3. Перші розчарування і пошук нових особистісних смислів у навчанні та роботі.
4. Початок самостійного розв'язання деяких психологічних проблем (теоретичних чи практичних) із застосуванням відомих технологій, методів і накопичення негативного досвіду їх використання.
5. Спроби працювати по-новому. Часто ці спроби закінчуються «розчаруванням у собі» і намаганням довести свої ідеї до досконалості. Часто на цьому етапі відбувається цікаве «прозріння»: фахівець починає розуміти, що для творчої роботи потрібне глибоке знання психологічної теорії та методології.
6. Звернення до теоретичних та методологічних основ психології, тобто до всього того, що на етапі навчання у закладі вищої освіти викликало відкрити «алергію».
7. Імпровізація і професійна творчість уже на основі оновленої теоретичної та методологічної баз, де органічно поєднується теорія і практика, наука і мистецтво. Далеко не всі психологи проходять усі сім

етапів, багато з них залишаються на певних етапах розвитку, тобто зупиняються у своєму професійному зростанні [23, С. 68].

Професійний розвиток – це постійний розвиток особистості психолога, підвищення професійної майстерності та компетентності. Поки що він не має нормативних критеріїв оцінки. На відміну від цього професійна кваліфікація характеризує компетентність психолога, його підготовленість та досвід, а тому є предметом оцінювання якості професійної діяльності.

Базовим етапом професійного розвитку та становлення є навчання у закладі вищої освіти. Професійна психологічна освіта містить у собі як теоретичні, так і практичні компоненти. Підготовку психологів сьогодні забезпечує базова та післядипломна освіта.

Кеттелл Р. за результатами 16-факторного опитувальника створив «професійний портрет» психолога-практика. 16PF містить 185 тверджень, на які респонденти відповідають, вибираючи варіанти, що найбільше відповідають їх поведінковим та емоційним характеристикам. Кожне твердження має два варіанти відповіді (так / ні). Респонденти відповідають на кожне питання, оцінюючи свою реакцію або поведінку в конкретних ситуаціях.

Для обчислення результатів тесту потрібно пройти через кілька етапів. За кожною відповіддю в 16PF стоїть певний бал, в залежності від того, яка відповідь є більш «позитивною» або «негативною» для певного фактора. Після того, як всі питання опитувальника пройдені і відповіді записані, можна підсумувати бали для кожного з 16 факторів особистості. Це дозволить створити профіль людини по кожному з цих факторів. Кожен з 16 факторів оцінюється за певною шкалою, яка відображає, на скільки виражений той чи інший аспект особистості респондента. Виходячи з отриманих балів, можна створити «професійний портрет» психолога. Ось як це може виглядати:

1. Емоційна стійкість (Factor C): психолог повинен бути емоційно стійким, щоб підтримувати професіоналізм у складних ситуаціях.

2. Комунікабельність (Factor L): психолог, ймовірно, повинен мати високу соціальну теплоту та бути здатним до установлення довірчих стосунків.
3. Організованість (Factor Q): важливо мати здатність бути організованим і методичним у своїй практиці.
4. Творчість та відкритість (Factor M): психолог повинен бути відкритим до нових ідей та гнучким у застосуванні різних підходів.

Щоб оцінити отримані результати, можна використовувати специфічні шкали або порогові значення для кожного фактора. Наприклад, в межах певної шкали визначаються значення, які вказують на високу, середню або низьку вираженість певних якостей у особистості психолога. Результати дозволяють зрозуміти, які особистісні якості психолога сприяють ефективній терапевтичній практиці, а які можуть бути сферами для розвитку.

Зокрема, Н. Ф. Бачманова та Н. А. Стафуріна виокремлюють такі складові «таланту спілкування»:

- здібності до повного та правильного сприйняття об'єкта, спостережливість, швидка орієнтація в ситуації;
- розуміння внутрішніх властивостей та особистостей об'єкта, проникнення в його внутрішній світ, психологічна інтуїція, які засновані на глибокій загальній ерудиції та гуманістичній спрямованості;
- здатність до співпереживання, емпатія, доброта, повага до людини, готовність допомогти;
- здатність до самоаналізу, інтерес до власної особистості і особистості інших людей;
- здатність управляти самим собою та процесом спілкування, вміння бути уважним, тактовним, вміння слухати, встановлювати контакт, викликати довіру, мати почуття гумору [37, С. 130].

Модель особистості практикуючого психолога, запропонована Н. В. Чепелевою та Н. І. Пов'якель, включає такі складові:

- особистісне знання, знання себе та інших;
- Я – концепція фахівця (адекватність та сталість самооцінки, емпатичність, асертивність, відсутність хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, що зумовлюють проєкції та психологічні захисти тощо);
- професійно важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливість, вміння помічати деталі вербальної та невербальної поведінки, тобто розпізнавати психосоматичні стани, гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати, прогнозувати реакції та дії клієнта, моделювати результати роботи).

Базовими особистісними якостями когнітивної підструктури є професійна рефлексія та професійний інтелект. Операційно-технологічна підструктура передбачає розвинену компетентність фахівця-психолога. Вона містить володіння основними професійними вміннями та навичками, що забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань.

Найважливішим компонентом цієї підструктури є практичний інтелект. Комунікативно-рольова підструктура передбачає розвинену комунікативну компетентність психолога. Вона містить соціальнокогнітивні та комунікативні уміння (слухати іншого, розмовляти та вмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо). Ця підструктура включає також специфічні якості – акторські та режисерські, організаційні, що дозволяють ефективно впроваджувати активні психотехніки і групові засоби психокорекції. Базовою особистісною якістю є професійна ідентифікація та соціальний інтелект. Остання – це здатність у процесі спілкування визначати будь-які відхилення від нормального функціонування або розвитку людини чи групи, яка є найважливішою складовою спеціальних здібностей до психологічної діяльності.

Регулятивна підструктура забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження. Провідним компонентом виступає професійна саморегуляція [28, С. 60].

Успішність професійної діяльності практичного психолога зростає в міру того, як набувається досвід практичної роботи. Професійний відбір практичних психологів, на думку В. Г. Панка, доцільно проводити у три етапи.

Перший етап – це здійснення профвідбірної профорієнтації, кандидат на посаду психолога може проводити гуртки в школі, надавати постійну допомогу працівникам психологічної служби. Така практика призвичаює майбутніх абітурієнтів до психології, дає змогу «приміряти на собі» професію. А психолог, який співпрацює з кандидатом, може оцінити його професійні перспективи.

Другий етап проводиться перед вступом до навчального закладу. Його головна мета полягає в тому, щоб відфільтрувати тих, хто явно не підходить до професії.

Третій етап – це добір на певну спеціалізацію, що здійснюється впродовж перших років навчання і полягає і у тестуванні, і у спеціально організованих формах навчання: на парах, тренінгах, при аналізі навчальної діяльності, практики. Це є найважливішою функцією навчального закладу та викладацького колективу.

Процес становлення особистості психолога як фахівця починається з моменту вибору професії і триває протягом усього професійного життя.

Існують різні періодизації професійного розвитку:

1. Фаза оптації. Оптант стурбований питаннями вибору або вимушеної зміни професії і робить свій вибір. Цій фазі передуює процес профорієнтації.

2. Фаза адепта. Адепт став на шлях прихильності до професії і освоює її. Це фаза навчання, її тривалість залежить від складності професії і необхідного рівня кваліфікації.

3. Фаза адаптації. Молодий фахівець (адаптант) на цій стадії адаптується до діяльності, у нього відбуваються деякі особистісні зміни.

4. Фаза інтернала. Інтернал – це досвідчений працівник, який позитивно ставиться до обраної професійної діяльності, він може цілком самостійно, надійно і успішно виконувати основні професійні функції.

5. Фаза майстерності. Перебуваючи на цій стадії, професіонал здатний добре вирішувати складні професійні задачі, з якими можуть впоратися далеко не всі колеги. Він починає виділятися якимись уміннями, універсалізмом, широким орієнтуванням в професійній сфері. Зазвичай майстер має деякі показники своєї кваліфікації (категорію, науковий ступінь, вчене звання).

6. Фаза авторитету. Авторитет є відомим спеціалістом у професійному колі або за його межами.

7. Фаза наставництва. Наставник має однодумців, учнів, послідовників. Викладач повинен не лише володіти психологічними знаннями, а й вміти передати їх тим, кого він навчає. Викладацька діяльність передбачає виконання декількох функцій: виховної, організаторської, дослідницької і саме навчання, а це потребує певних особистісних якостей та здібностей [58, С. 25].

На нашу думку, психолог-викладач для того, щоб стати успішним повинен:

- 1) бути освіченим у різних областях психологічних знань, ерудованим в інших науках;
- 2) фундаментально знати предмет, який викладає,
- 3) вміти самостійно підбирати учбовий матеріал, визначати оптимальні засоби та ефективні методи навчання; володіти виразними засобами спілкування, ораторськими та артистичними здібностями;
- 5) вміти пояснювати учбовий матеріал, забезпечити його розуміння та засвоєння студентами;
- 6) бути спостережливим, вимогливим і з розумінням ставитися до студента;

7) вміти створити мотивацію у здобувачів вищої освіти до засвоєння учбового матеріалу;

8) мати комунікативні та організаторські здібності;

9) володіти педагогічним тактом.

Здобувачі освіти цінують такого викладача, який допомагає опанувати знання. Відсутність певних вмінь та якостей не є протипоказанням для викладацької діяльності, але вважається, що для успішної роботи викладача-психолога дуже важлива соціальна чутливість.

Соціальна перцепція – це чутливість до психічних проявів інших людей, їх намагань, цінностей та цілей, вміння відчутти настрої та особливості поведінки іншої людини, зрозуміти і прийняти їх [6]. Здатність управляти собою – це ще одна важлива характеристика психолога-викладача. В управлінні собою визначають такі складові, як підтримка фізичного здоров'я, раціональний розподіл сил та часу, подолання труднощів.

Вміння впливати на інших людей також необхідне хорошему психологу-викладачу. Традиційно в педагогічній діяльності виокремлюють такі різновиди впливу:

1) зараження – це спосіб впливу, пов'язаний з передачею емоційного стану від однієї людини до іншої; досвідчені викладачі часто використовують його у викладацькій практиці для мобілізування аудиторії;

2) наслідування – формування образів для наслідування;

3) навіювання – цілеспрямований вплив однієї людини на іншу, часто використовується при поясненні нового матеріалу в традиційній формі: лекціях, під час бесід зі здобувачами освіти;

4) переконання – за допомоги логіки та риторики відбувається відбір та упорядкування фактів та висновків з метою досягнення певної мети, є одним із основних методів впливу в учбовому процесі.

РОЗДІЛ 2.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА В СВІДОМІСНОМУ АСПЕКТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

2.1. Особливості професійної спрямованості здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів

В процесі здобуття вищої професійної освіти відбуваються досить істотні трансформації в професійному становленні студентів–психологів. Ціннісне професійне самовизначення (інтересом до професії, визначенням її гуманітарного характеру і суспільної значимості) на рубежі третього курсу супроводжується підвищеною критичністю до змісту одержуваної професійної освіти, переоцінкою студентами своїх професійних планів щодо подальшої роботи в сфері психології [36, С. 133].

Специфіка психологічної освіти полягає в особливостях самого предмета психологічної науки [27, С. 30].

По–перше, на формування професійної самосвідомості і на особливості професійної мотивації накладає відбиток багаж життєвих уявлень про психічні явища. По–друге, дає реальну можливість приміряти на себе досліджувані психологічні теорії та концепції, що породжує особисту, емоційну включеність студента. По–третє, специфікою психологічної освіти є поліфонічність психологічного знання, тому студентам–психологам необхідно не тільки переробляти спеціальну інформацію, а й критично ставитися до неї [29, С. 124].

Перераховані особливості накладають відбиток не тільки на професійній підготовці фахівця, але і на подальше професійне становлення психолога.

В останнє десятиліття робиться суттєва ставка на компетентнісний підхід в освіті. Якщо традиційна «кваліфікація» фахівця мала на меті функціональну відповідність між вимогами робочого місця і цілями освіти, а підготовка зводилася до засвоєння учнями більш–менш стандартного набору

знань, умінь і навичок, то «компетенція» передбачає розвиток в людині здатності орієнтуватися в розмаїтті складних і непередбачуваних робочих ситуацій, мати уявлення про наслідки своєї діяльності, а також нести за них відповідальність. [48, С. 360].

Професійна спрямованість здобувачів вищої освіти, зокрема майбутніх психологів, має свої специфічні особливості, які визначають їх підготовку до практичної діяльності, розвиток професійних компетенцій та відповідальність перед клієнтами і суспільством. На рис. 2.1. ми наводимо кілька основних аспектів цієї спрямованості:

Рис. 2.1. Професійна спрямованість здобувачів вищої освіти

* Систематизовано автором на основі даних [49; 52; 55; 56]

Майбутні психологи проходять процес формування професійної ідентичності, що включає в себе усвідомлення себе як представника певної професії, розвитку цінностей, норм та етичних стандартів. Цей процес є важливим етапом становлення психолога, оскільки він визначає його ставлення до професійних обов'язків, соціальної ролі та впливу на життя інших людей [52, С. 47].

Розвиток власної ідентичності: здобувачі вищої освіти формують свою унікальну професійну ідентичність через навчання, стажування, практичну діяльність і взаємодію з викладачами та колегами.

Етичні переконання: майбутні психологи повинні виробити чітке розуміння етики своєї діяльності, зокрема принципів конфіденційності, професіоналізму та взаємної поваги.

Мотивація до навчання і подальшої професійної діяльності є важливим компонентом професійної спрямованості. Вона може включати як зовнішні фактори (матеріальні стимули, кар'єрні можливості), так і внутрішні (бажання допомагати людям, інтерес до досліджень).

Зовнішня мотивація: прагнення до досягнення професійних висот, фінансової стабільності, престижу.

Внутрішня мотивація: бажання розуміти і допомагати іншим, інтерес до людської природи, бажання працювати з психологічними проблемами і розвитку особистості.

Професійна спрямованість майбутнього психолога полягає також у набутті необхідних навичок і вмінь для ефективною роботи з клієнтами, команди, дослідженнями та організацією психотерапевтичних процесів.

Технічні навички: здобувачі вищої освіти повинні оволодіти основними методами та інструментами психологічної діагностики, терапії, консультування, а також іншими професійними навичками, необхідними для їхньої діяльності.

Інтерперсональні навички: здатність ефективно взаємодіяти з людьми, слухати та виявляти співчуття, що є основою для побудови довірливих стосунків з клієнтами.

Психологи, як професіонали, повинні мати високу емоційну зрілість і здатність до саморегуляції, оскільки їхня діяльність часто передбачає роботу з емоційно складними ситуаціями. Важливим аспектом професійної спрямованості є навчання контролю своїх емоцій і реакцій, що допомагає утримувати дистанцію і забезпечує ефективність роботи.

Рефлексія та самопізнання: майбутні психологи повинні активно працювати над розумінням своїх емоцій, переживань та переконань, оскільки це впливає на їхню професійну поведінку [47, С. 92].

Уміння справлятися з емоційними навантаженнями: психологи повинні навчитися ефективно працювати з власними емоціями і стресом, щоб уникати вигорання та емоційного перенавантаження.

Професійна спрямованість здобувачів вищої освіти на спеціальності «Психологія» передбачає орієнтацію на гуманістичні цінності. Це включає повагу до кожної особистості, підтримку самореалізації і розвитку інших, а також орієнтацію на допомогу людям у подоланні їхніх внутрішніх конфліктів та складнощів.

Повага до індивідуальності: розуміння та прийняття різноманітності людей, їхніх потреб, поглядів і переконань.

Акцент на розвитку потенціалу особистості: психологи повинні бути орієнтовані на допомогу клієнтам у досягненні їхніх життєвих цілей, розвитку особистісного потенціалу.

Майбутні психологи повинні мати здатність адаптуватися до змінюваного середовища, зокрема нових технологій, методів та підходів у психології. Це важливо для ефективної роботи в умовах сучасних викликів, зокрема цифровізації та інтеграції нових методів у психологічну практику.

Гнучкість у підходах: готовність використовувати новітні техніки та інструменти, зокрема в контексті психології віртуального консультування та застосування цифрових технологій.

Інноваційний підхід: прагнення до пошуку нових ідей і методик для досягнення кращих результатів у роботі з клієнтами та у наукових дослідженнях [60, С. 71].

Психологи повинні усвідомлювати свою соціальну відповідальність, оскільки їхня діяльність може мати глибокий вплив на людей і суспільство загалом. Це включає в себе етичні та соціальні аспекти професійної діяльності, а також готовність працювати над покращенням психологічного благополуччя як окремих людей, так і громади в цілому.

Психологічна допомога у кризових ситуаціях: здатність надавати підтримку в кризових і екстремальних ситуаціях, таких як катастрофи, війни, природні лиха.

Підтримка соціальних змін: психологи можуть брати активну участь у розробці програм для соціальної адаптації, попередження насильства, допомоги в розвитку громад.

Професійна спрямованість здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів полягає у поєднанні теоретичних знань, практичних навичок, емоційної зрілості та гуманістичних цінностей. Вона визначається здатністю до саморозвитку, гнучкості у використанні методик, а також готовністю до соціальної відповідальності та інновацій. Студенти повинні активно працювати над формуванням своєї професійної ідентичності, здобуттям необхідних навичок і готовністю до допомоги іншим, щоб ефективно працювати в професії психолога в умовах постійних змін і нових викликів.

2.2. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів

Формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів у закладі вищої освіти є важливим і складним процесом, який включає в себе

низку етапів і методів, що сприяють розвитку професійної ідентичності, етичних цінностей, емпатії, а також мотивації до допомоги людям. Виходячи з гуманістичної концепції, основний акцент робиться на розвитку особистості майбутнього психолога, його здатності до самопізнання, рефлексії, а також розумінні цінності кожної людини. Цей процес вимагає комплексного підходу, який охоплює не лише академічне навчання, а й практичну діяльність, інтеграцію гуманістичних цінностей у повсякденну практику.

Для формування гуманістичної спрямованості важливо, щоб в освітньому процесі закладу вищої освіти були інтегровані курси та дисципліни, що сприяють розвитку гуманістичних цінностей, а також поглибленого розуміння людини як індивідуальності.

Включення в навчальну програму курсів, що орієнтовані на гуманістичний підхід у психології, як «Гуманістична психологія», «Психологія саморозвитку», «Основи етики психологічної практики» тощо. Це дозволяє студентам не тільки отримати теоретичні знання, але й сформувати власне ставлення до важливих професійних аспектів [52, С. 24].

Важливо, щоб курси з етики та професійної відповідальності були частиною навчальної програми. Це включає в себе вивчення основних принципів, таких як конфіденційність, повага до автономії клієнта, етичні дилеми в практиці психолога тощо.

Навчальні програми повинні включати заняття з розвитку рефлексії, самопізнання та самовдосконалення. Це можуть бути як практичні вправи, так і теоретичні моделі, що допомагають студентам усвідомити важливість емоційної зрілості та розвитку професійної ідентичності.

Один з ключових аспектів формування гуманістичної спрямованості – це практична підготовка майбутніх психологів. Протягом стажувань і практик студенти отримують реальний досвід роботи з людьми, що допомагає їм адаптувати теоретичні знання до реальних ситуацій, а також застосовувати гуманістичні принципи на практиці.

Практичні заняття, семінари та стажування в психологічних консультаціях, психотерапевтичних центрах, волонтерських організаціях допомагають студентам на практиці зрозуміти, як використовувати гуманістичний підхід для підтримки розвитку клієнтів, враховуючи їхні індивідуальні потреби.

ЗВО мають можливість проходити психотерапевтичні тренінги або брати участь у групах підтримки, що допомагає їм розвивати свої власні рефлексивні навички, працювати над емоційною зрілістю та розуміти глибину психічних процесів.

Використання рольових ігор, де ЗВО можуть зімітувати реальні ситуації, допомагає розвивати емпатію, конструктивне спілкування, здатність до взаємодії з людьми різного соціального та культурного фону.

Один з важливих аспектів гуманістичної спрямованості – це емоційна зрілість майбутніх психологів. Гуманістичний підхід передбачає, що психолог має бути не лише технічно підготовленим, але й емоційно стабільним і здатним до саморегуляції, адже їхня робота часто включає роботу з емоційно важкими та складними ситуаціями [63, С. 140].

Важливо включати тренінги з розвитку емоційної інтелігентності, саморегуляції та стресостійкості. Це допомагає студентам справлятися з професійним вигоранням, уникати емоційного перенавантаження та підтримувати психологічну рівновагу.

Психологічна рефлексія є важливою частиною розвитку професіонала. Студенти повинні мати можливість аналізувати свою власну практику, переживання і стосунки, що дозволяє краще зрозуміти свої емоції і глибше досягнути процеси взаємодії з іншими людьми.

Гуманістична спрямованість майбутніх психологів також передбачає розвиток соціальної відповідальності та активної участі в суспільних ініціативах. Залучення студентів до соціальних проектів і волонтерських ініціатив допомагає їм усвідомити значення їхньої професії для покращення соціального благополуччя та розвитку суспільства.

Участь у волонтерських програмах, де ЗВО можуть працювати з різними соціальними групами, наприклад, дітьми, людьми похилого віку, людьми з інвалідністю, дозволяє їм розвивати соціальну відповідальність і співчуття.

Спільні проекти з соціальними установами та громадськими організаціями, спрямовані на підтримку психологічного благополуччя, надають студентам можливість відчутти свій вплив на поліпшення соціальних умов.

Для ефективного формування гуманістичної спрямованості важлива роль наставників та викладачів, які можуть бути прикладом для студентів, передаючи свої знання, досвід і цінності гуманістичного підходу.

Викладачі, психотерапевти та інші професіонали можуть виступати в ролі наставників для студентів, допомагаючи їм у розвитку професійної ідентичності та навичок, необхідних для практичної діяльності.

Важливу роль у формуванні гуманістичної спрямованості відіграє групова підтримка, де ЗВО можуть обговорювати свої переживання, практичний досвід, а також розвивати співпереживання та взаємопідтримку в колективі [42, С. 87].

Формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів у закладі вищої освіти є комплексним і багатогранним процесом, який поєднує теоретичну підготовку, практичний досвід, емоційне зростання та соціальну відповідальність. Підготовка психолога з гуманістичним спрямуванням передбачає розвиток не лише професійних навичок, а й моральних та етичних цінностей, які допомагають йому працювати на благо людей і суспільства.

Отже, формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів – це багатоетапний процес, що передбачає як теоретичну, так і практичну підготовку. Нами сформовані етапи формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів та наведені на рис. 2.2.

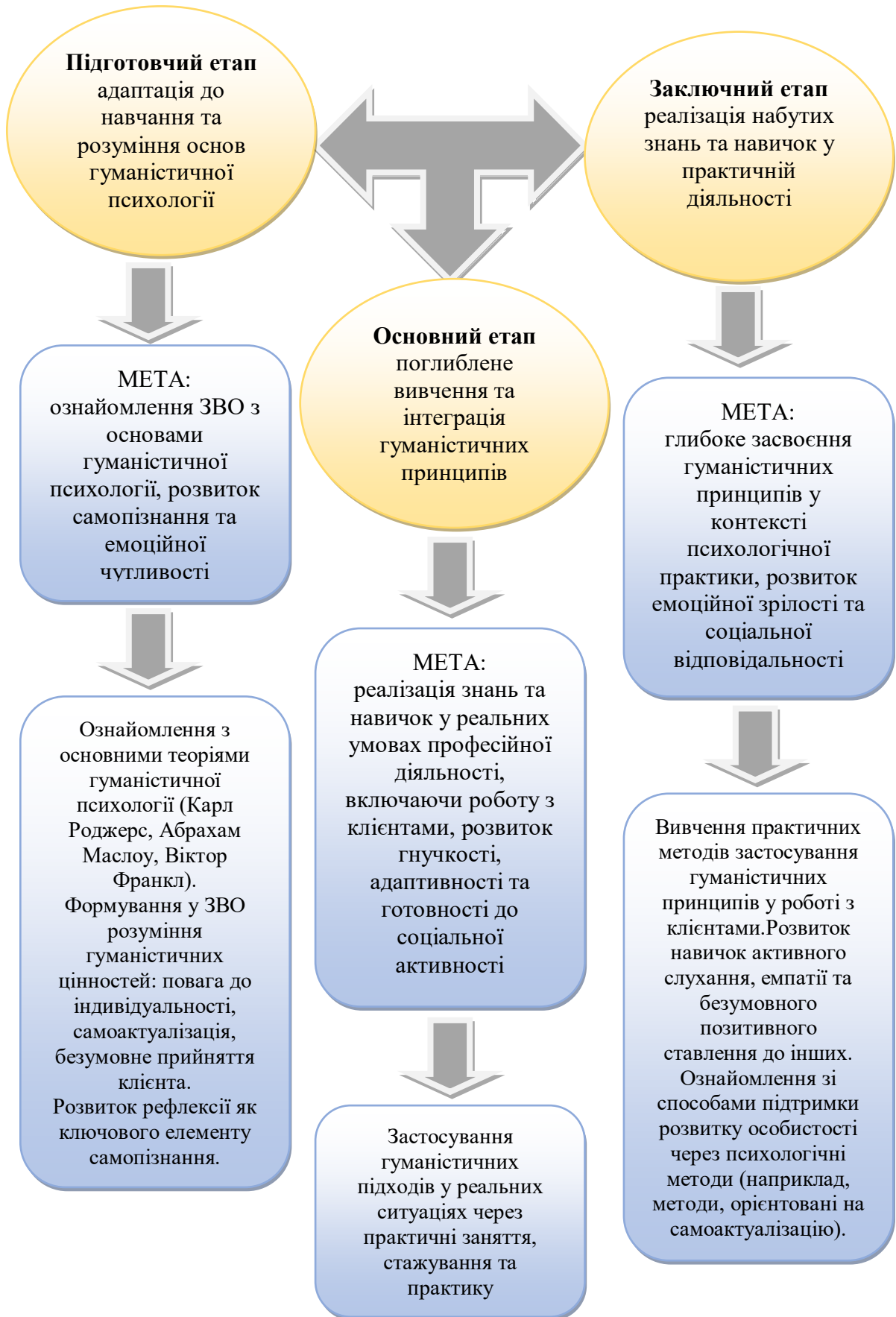

Рис. 2.2. Етапи формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів

* Удосконалено автором

Доцільно розглянути форми та методи формування гуманістичної спрямованості у здобувачів вищої освіти, це може бути:

1. Теоретичні курси:

Гуманістична психологія: цей курс включає основи гуманістичного підходу в психології, вивчення теорій основних представників (Роджерс, Маслоу, Франкл).

Етика психології: окремий курс, що висвітлює морально-етичні аспекти професійної діяльності психолога, такі як конфіденційність, безумовне позитивне ставлення, права людини.

Психологія саморозвитку: курс, який допомагає студентам працювати над власним самопізнанням, розвитком емоційної зрілості та навичок рефлексії.

2. Практичні заняття та тренінги:

Рольові ігри та симуляції: вони дозволяють набувати практичних навичок у взаємодії з "клієнтами", практикуючи емпатію, активне слухання, підтримку та безумовне прийняття.

Групові тренінги та психотерапевтичні групи: ці заняття сприяють розвитку навичок взаємодії в групах, розвитку соціальної відповідальності та підтримки однолітків.

Кейс-метод: розв'язування реальних ситуацій або складних етичних дилем, що виникають у психологічній практиці.

3. Самоосвіта та саморозвиток

Індивідуальна рефлексія: ЗВО повинні вести журнали рефлексії, що дозволяють оцінювати їхні емоційні реакції, ставлення до своїх клієнтів та розвитку самосвідомості.

Менторство та наставництво: досвідчені психологи виступають наставниками для ЗВО, допомагаючи їм формувати гуманістичні цінності, обговорюючи реальні ситуації з практики.

4. Практична підготовка (психологічна практика та стажування)

Стажування в психологічних службах і центрах: ЗВО повинні проходити практику в реальних умовах, працюючи з клієнтами, що дозволяє апробувати теоретичні знання на практиці.

Клінічна практика (психотерапевтична робота): ЗВО беруть участь у психотерапевтичних сесіях, де вони отримують можливість працювати з реальними проблемами клієнтів, застосовуючи гуманістичні принципи.

5. Волонтерська діяльність і соціальні проекти

Волонтерство: участь у соціальних проектах, де ЗВО працюють з різними соціальними групами (дітьми, людьми з інвалідністю, людьми похилого віку тощо). Це допомагає їм розвивати соціальну відповідальність, емпатію та активну життєву позицію.

Психологічні інтервенції в громадах: участь у проектах, спрямованих на підтримку психічного здоров'я в громадах або навчання людей базовим навичкам психології.

Важливими аспектами є інтеграція гуманістичних цінностей у навчальні програми, розвиток емоційної зрілості, навичок рефлексії, самопізнання, а також здатність до конструктивного спілкування і підтримки розвитку інших людей. Застосування різних форм навчання, таких як теоретичні курси, практичні заняття, волонтерська діяльність і стажування, сприяє глибокому засвоєнню гуманістичних принципів і готовності студентів до професійної психологічної практики.

2.3. Гуманістична спрямованість як детермінанта професійної успішності майбутніх психологів

Гуманістична спрямованість має вагоме значення для розвитку професійних і особистісних якостей майбутніх психологів, що впливають на ефективність роботи в різних сферах психології.

Гуманістичний підхід в освіті та практиці психологів формує не лише технічні навички, але й емоційну, етичну та соціальну зрілість, які є основою для успішної професійної діяльності [53, С. 68].

Гуманістична спрямованість передбачає не лише освоєння психологічних теорій і методів, але й глибоке вивчення самого себе, усвідомлення важливості людської гідності та індивідуальності кожної особистості. Це включає в себе такі елементи, як:

Емпатія, здатність ставити себе на місце іншої людини.

Самопізнання та рефлексія – основа для професійного та особистісного розвитку психолога.

Гнучкість і адаптивність до змін, що виникають у роботі з різними людьми та в умовах динамічних соціальних змін.

Мотивація допомагати іншим через позитивну психологічну підтримку, розвиток потенціалу клієнтів, сприяння їхньому саморозвитку.

Гуманістична спрямованість допомагає майбутньому психологу формувати стійкі міжособистісні зв'язки, підтримувати конструктивну комунікацію з клієнтами, що є необхідним для досягнення професійного успіху.

У психології, як і в багатьох інших професіях, важливу роль відіграють етичні стандарти. Гуманістичний підхід акцентує увагу на тому, що психолог має працювати з клієнтом в атмосфері безумовного позитивного ставлення, підтримувати особисту гідність кожної людини, незалежно від її соціального статусу чи ситуації. Здатність застосовувати такі принципи у професійній практиці робить психолога не лише успішним у кар'єрному плані, але й етично правильним, що формує довіру до нього з боку клієнтів [43, С. 97].

Гуманістична спрямованість включає розвиток соціальної відповідальності та емоційної зрілості, що є ключовими для успішної психологічної практики. Психолог, який має розвинену гуманістичну орієнтацію, буде більше схильний до того, щоб:

Враховувати соціальні контексти, в яких перебувають його клієнти, і зважати на їхні потреби та переживання.

Підтримувати соціальну адаптацію та розвиток клієнтів через використання гуманістичних методів.

Проявляти емоційну зрілість, що включає вміння працювати з власними емоціями, не дозволяючи їм впливати на якість професійної діяльності.

Такий психолог буде більш ефективно справлятися з професійними викликами, адже здатний на глибоке усвідомлення як власних почуттів, так і почуттів клієнтів, що є важливим для успішної взаємодії.

Самопізнання та рефлексія є важливими складовими гуманістичної спрямованості, які безпосередньо впливають на професійну успішність психолога. Рефлексія дає можливість оцінити власну практику, зрозуміти, які підходи є ефективними, а які потребують вдосконалення. Майбутні психологи, які активно займаються самопізнанням, здатні глибше розуміти свої сильні і слабкі сторони, що дає їм змогу постійно вдосконалювати свої професійні навички і етику.

Крім того, рефлексія дозволяє психологу розвивати здатність до конструктивної самооцінки і корекції своїх дій у процесі роботи з клієнтами, що позитивно впливає на професійну успішність та розвиток кар'єри.

Гуманістична спрямованість також сприяє розвитку емоційної інтелігентності, яка є важливою складовою успішної професійної діяльності психолога. Психолог, який володіє високим рівнем емоційної інтелігентності, здатен:

1. Виявляти емпатію до клієнтів.
2. Успішно будувати довірчі відносини.
3. Керувати своїми емоціями та допомагати клієнтам справлятися з їхніми емоційними переживаннями.

Такі навички є ключовими для побудови успішної кар'єри в психології, оскільки від них залежить здатність до ефективної роботи з людьми.

Гуманістична спрямованість також формує внутрішню мотивацію допомагати іншим, що є важливою складовою успіху в психологічній практиці. Студенти, орієнтовані на гуманістичні цінності, більше схильні до

того, щоб допомогти людям, покращити їхнє життя і підтримати в складних ситуаціях.

Це сприяє їхній професійній самореалізації, оскільки досягнення позитивних змін у житті клієнтів є важливим етапом на шляху до професійного успіху. Окрім того, така мотивація допомагає психологам залишатися мотивованими у довгостроковій перспективі та не втрачати інтересу до своєї діяльності.

Гуманістична спрямованість є важливим детермінантом професійної успішності майбутніх психологів, оскільки вона сприяє розвитку таких якостей, як емпатія, етичність, соціальна відповідальність, гнучкість та адаптивність. Ці якості формують основу для ефективної роботи з клієнтами, забезпечують професійну зрілість і емоційну зрілість психолога, а також допомагають йому бути успішним у своїй діяльності, сприяючи не тільки особистому зростанню, але й розвитку соціально-емоційного благополуччя клієнтів [58, С. 98].

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПСИХОЛОГА НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ

3.1. Методика оцінки гуманістичної спрямованості особистості психолога та фактори її формування

Для оцінки гуманістичної спрямованості особистості психолога та джерел її цілеспрямованого формування, ми виділили основні показники, які характеризують якості, сприятливі для розвитку гуманістичної орієнтації у здобувачів вищої освіти, а саме:

1. Емпатія.

Показники: здатність до співпереживання, рівень чутливості до емоційних станів інших, готовність надавати підтримку.

Джерела формування: тренінги з розвитку емпатії, психологічні практики, взаємодія з людьми в різних соціальних контекстах (волонтерство, робота з клієнтами).

2. Самопізнання та рефлексія.

Показники: здатність до самоаналізу, відкритість до власних помилок, здатність до самокритики і розвитку на основі отриманого досвіду.

Джерела формування: курси саморозвитку, заняття з психології, особистісні консультації, групова терапія або супервізія.

3. Гуманістичні цінності.

Показники: пріоритетність людських прав, гідності, рівності, повага до різноманіття.

Джерела формування: освітні програми, література з гуманістичної психології, участь у проєктах, спрямованих на підтримку соціальної справедливості та прав людини.

4. Здатність до конструктивного спілкування.

Показники: здатність вести ефективні переговори, вміння створювати безпечне середовище для відкритого діалогу.

Джерела формування: тренінги з комунікаційних навичок, участь у колективних проектах, взаємодія з різними соціальними групами.

5. Соціальна відповідальність та активність

Показники: рівень соціальної активності, участь у благодійних чи волонтерських ініціативах.

Джерела формування: практична діяльність в громадських організаціях, участь у волонтерських програмах.

6. Мотивація допомагати іншим.

Показники: прагнення до допомоги та підтримки інших людей, орієнтація на позитивний вплив на життя інших.

Джерела формування: практичний досвід у допомозі (терапевтична робота, волонтерські ініціативи), навчальні курси з психології, тренінги з гуманістичних методів психотерапії.

7. Гнучкість і адаптивність.

Показники: здатність адаптуватися до змін, відкритість до нових підходів і поглядів.

Джерела формування: навчання різним психологічним технікам, робота в мультикультурних середовищах, здатність знаходити баланс між традиціями та інноваціями у роботі.

8. Креативність та здатність до інновацій

Показники: здатність знаходити нові підходи до вирішення проблем, креативне мислення.

Джерела формування: навчання в рамках творчих та інноваційних проєктів, дослідження в межах психології, участь у наукових конференціях.

Ці показники допоможуть визначити рівень гуманістичної спрямованості особистості психолога серед здобувачів вищої освіти. Основним джерелом їх формування є система освіти, соціальні ініціативи, практичний досвід і безпосередня взаємодія з різними групами людей, а також процеси саморозвитку та професійної діяльності.

Для проведення експерименту ми залучили:

- здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія Пенітенціарної академії України, заочної форми навчання, 1 курсу (2024 року набору) Пс 456 та Пс 457 групи;
- здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія Пенітенціарної академії України, денної форми навчання 3-го та 4-го курсів, Пс 137 та Пс 140 груп.

Дослідження було проведене за допомогою методу анкетування. Анкетування є ефективним інструментом для збору кількісних та якісних даних, а також дозволяє забезпечити анонімність респондентів і зібрати інформацію від великої кількості учасників за короткий період часу.

Анкетування було проведено за допомогою стандартизованої анкети, що включала 24 запитання, спрямованих на виявлення рівня гуманістичної спрямованості у респондентів, їхніх емоційних і соціальних характеристик, а також оцінки впливу різних джерел на формування цих якостей.

Анкета складалася з 8 блоків по 3 запитання в кожному блоці, що охоплюють різні аспекти гуманістичних цінностей і спрямованості особистості:

1. Блок емоційної чутливості та емпатії:

- Відповіді на запитання щодо здатності співпереживати та розуміти емоційний стан інших людей, рівня чутливості до соціальних проблем.
- Приклад запитання: "Чи часто ви відчуваєте бажання допомогти іншим, коли бачите їхні труднощі?"

2. Блок саморозвитку та рефлексії:

- Визначення рівня самопізнання, здатності до самоаналізу і рефлексії.
- Приклад запитання: "Наскільки ви відкриті до самокритики та змін у своїй поведінці?"

3. Блок соціальної відповідальності та активності:

- Оцінка рівня соціальної активності респондентів, їхньої участі у волонтерських і соціальних ініціативах.
- Приклад запитання: "Чи брали ви участь у волонтерських проєктах або громадських ініціативах?"

4. Блок мотивації та інтересів:

- Визначення мотивів допомоги іншим і бажання мати позитивний вплив на суспільство.
- Приклад запитання: "Якою мірою вам важливо робити позитивний внесок у життя інших людей?"

5. Блок комунікаційних та міжособистісних навичок:

- Оцінка здатності до ефективного спілкування, побудови конструктивних взаємин.
- Приклад запитання: "Наскільки вам комфортно виявляти підтримку та допомогу іншим у важких ситуаціях?"

Методика проведення анкетування:

1. Форма анкети: анкети були розповсюджені серед здобувачів вищої освіти психологічних спеціальностей у вигляді електронних форм (через онлайн-платформу Google Forms).

2. Кількість респондентів: для забезпечення репрезентативності вибірки було обрано здобувачів вищої освіти Пенітенціарної академії України зі спеціальності 053 «Психологія». Анкетування охопило 44 здобувачі вищої освіти різних курсів та форм навчання.

3. Анонімність: респонденти не надавали особистої інформації, що дозволяло забезпечити анонімність та точність відповідей.

4. Аналіз результатів: отримані дані були проаналізовані як за кількісними, так і за якісними показниками. Для кількісного аналізу використовувалися статистичні методи (наприклад, середні значення, відсоткові співвідношення), для якісного – контент-аналіз відкритих відповідей.

Розрахунок даних показників гуманістичної спрямованості особистості психологів серед здобувачів вищої освіти здійснювався за допомогою кількох статистичних та аналітичних методів, що дозволяли оцінити рівень різних аспектів гуманістичних якостей респондентів на основі їхніх відповідей в анкетах.

Кожен блок запитань анкети був спрямований на оцінку конкретного аспекту гуманістичної спрямованості (емпатії, соціальної відповідальності, мотивації допомагати іншим тощо). Для кожного блоку були сформульовані кілька запитань, на основі яких проводився розрахунок показників.

Етапи розрахунку:

1. Перерахунок відповідей:

Кожне запитання анкети мало шкалу відповідей, наприклад:

"Повністю згоден", "Частково згоден", "Не згоден" тощо.

Кожній відповіді була присвоєна певна кількість балів. Наприклад:

"Повністю згоден" = 5 балів,

"Частково згоден" = 3 бали,

"Не згоден" = 1 бал.

Для кожного респондента були підраховані підсумкові бали за кожен блок запитань. Наприклад, для блоку "Емпатія" можна було підрахувати суму балів, отриманих за всі питання цього блоку.

2. Обчислення середнього балу

Для оцінки загального рівня гуманістичної спрямованості особистості кожного респондента, підсумкові бали за окремі блоки (наприклад, "Емпатія", "Соціальна відповідальність", "Мотивація допомагати іншим") були зведені до середнього значення, яке відображало загальний рівень кожного показника:

$$\text{Середній бал } (\mu) = \frac{\text{Сума балів по всіх питаннях блоку}}{\text{Кількість питань у блоці}}$$

Це дозволяло оцінити, наскільки сильно респондент виявляє кожен з аспектів гуманістичної спрямованості.

3. Аналіз групових даних

Після того, як індивідуальні бали були розраховані для кожного респондента, здійснювався аналіз середнього рівня кожного показника для всієї вибірки:

Середнє значення по групі: для кожного блоку показників було обчислено середнє значення для всіх респондентів. Наприклад, для блоку "Соціальна активність" обчислювалось середнє значення, яке відображало загальний рівень соціальної активності у вибірці.

$$\text{Середнє значення } (\mu) = \frac{\text{Сума всіх індивідуальних балів по блоку}}{\text{Кількість респондентів}}$$

4. Визначення кореляцій між показниками

Для глибшого аналізу були розраховані кореляційні залежності між різними аспектами гуманістичної спрямованості. Це дозволило виявити, як тісно пов'язані такі характеристики, як емпатія, соціальна відповідальність та мотивація допомагати іншим, що може свідчити про інтеграцію гуманістичних якостей у особистості респондентів.

5. Класифікація результатів

Результати анкетування ми класифікували за рівнем гуманістичної спрямованості:

- Високий рівень: респонденти, які набрали високі бали по більшості блоків, що свідчить про високий рівень гуманістичних цінностей.
- Середній рівень: респонденти, у яких результати по різних блоках мали середні значення.
- Низький рівень: респонденти, які набрали низькі бали по основних показниках гуманістичної спрямованості.

Таким чином, розрахунок показників гуманістичної спрямованості включав не лише простий підрахунок балів за відповідями респондентів, але й аналіз середніх значень, кореляцій та групових різниць для визначення загальних тенденцій даних.

Перейдемо до аналізу рівня гуманістичної спрямованості та чинників її цілеспрямованого формування у майбутніх психологів. Що дозволить сформулювати чітке уявлення про рівень гуманістичних якостей серед здобувачів вищої освіти.

Для розрахунку показників гуманістичної спрямованості у визначених групах, нам потрібно пройти кілька етапів, зокрема:

1. Оцінити бали по кожному з показників (емпатія, соціальна відповідальність, мотивація допомагати іншим, тощо) для кожного респондента в кожній групі.
2. Підрахувати середні бали для кожної групи.
3. Порівняти середні бали між групами.

Структура анкети та розрахунок:

Ми маємо 8 показників (блоки запитань) по 3 запитання в блоці, на кожному з яких респонденти отримують бали від 1 до 5:

1. Емпатія (від 1 до 5);
2. Самопізнання та рефлексія (від 1 до 5);
3. Гуманістичні цінності (від 1 до 5);
4. Здатність до конструктивного спілкування (від 1 до 5);
5. Соціальна відповідальність та активність (від 1 до 5);
6. Мотивація допомагати іншим (від 1 до 5);
7. Гнучкість і адаптивність (від 1 до 5);
8. Креативність та здатність до інновацій (від 1 до 5).

Респонденти оцінюються по 8 блоках запитань. Для кожного респондента підсумовуються бали по кожному з блоків, а потім обчислюються середні бали по блоку (кожен блок включає 3 запитання) та середнє значення по групах.

Визначаємо кількість респондентів, що пройшли анкетування у кожній групі:

Пс 456 – 14 осіб;

Пс 457 – 14 осіб;

Пс 137 – 8 осіб;

Пс 140 – 8 осіб.

Розраховуємо респондентів бали за кожним показником, середній бал по всіх питаннях блоку та середнє значення по групі:

Пс 456 група має наступні результати за показниками, див. табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Показники респондентів гуманістичної спрямованості 456 групи

Респондент Пс 456	Емпатія	Самопізнання та рефлексія	Гуманістичні цінності	Здатність до конструктивного спілкування	Соціальна відповідальність та активність	Мотивація допомагати іншим	Гнучкість і адаптивність	Креативність та здатність до інновацій	Сума
1.	4	3	3	4	4	5	4	4	31
2.	4	4	4	4	5	4	4	4	33
3.	5	4	5	3	3	4	4	4	32
4.	3	4	4	5	4	4	4	4	32
5.	3	4	4	5	4	3	3	4	30
6.	5	4	4	4	3	3	3	3	29
7.	3	4	4	3	4	3	3	4	28
8.	3	5	5	5	4	4	4	4	34
9.	5	5	5	5	4	4	4	5	37
10.	4	4	4	4	3	3	3	5	30
11.	4	4	4	4	4	4	4	5	33
12.	4	4	3	3	5	5	4	4	32
13.	5	4	4	4	4	5	5	5	36
14.	5	4	5	5	5	4	3	3	34
Σ сума	57	57	58	58	56	55	52	58	451
%	12,63	12,63	12,86	12,86	12,41	12,19	11,52	12,86	100
μ показника	19	19	19,33	19,33	18,66	18,33	17,33	19,33	18,79
μ групи	4,07	4,07	4,14	4,14	4	3,92	3,71	4,14	32,21

* Складено на розраховано автором

Пс 457 група має наступні результати за показниками, див. табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Показники респондентів гуманістичної спрямованості 457 групи

Респондент Пс 457	Емпатія	Самопізнання та рефлексія	Гуманістичні цінності	Здатність до конструктивного спілкування	Соціальна відповідальність та активність	Мотивація допомогати іншим	Гнучкість і адаптивність	Креативність та здатність до інновацій	Сума
1.	5	5	5	4	5	5	4	4	37
2.	4	4	4	3	3	5	3	3	29
3.	3	3	5	4	4	4	3	4	30
4.	5	5	4	5	4	5	3	3	34
5.	3	5	5	5	4	4	4	4	34
6.	4	4	4	5	5	4	4	4	34
7.	3	3	5	5	3	3	3	3	28
8.	4	4	4	4	3	3	5	4	31
9.	3	3	4	5	5	4	4	4	32
10.	4	4	4	4	5	5	5	5	36
11.	5	5	4	5	5	5	5	4	38
12.	4	4	4	5	5	5	5	5	37
13.	5	5	5	5	5	5	4	4	38
14.	3	3	3	3	4	5	4	4	29
Σ сума	55	57	60	62	60	62	56	55	467
%	11,77	12,20	12,84	13,27	12,84	13,27	11,99	11,77	100
М показника	18,33	19	20	20,66	20	20,66	18,66	18,33	19,45
М групи	3,92	4,07	4,28	4,42	4,28	4,42	4	3,92	33,35

* Складено на розраховано автором

Результати показують значні варіації між групами щодо рівня розвитку різних гуманістичних якостей. Групи Пс 456 та Пс 457 демонструють вищі показники за всіма вимірюваними критеріями, зокрема в таких аспектах, як емпатія, самопізнання, креативність, конструктивне спілкування та мотивація допомагати іншим. Це свідчить про високий рівень розвитку гуманістичних рис у цих групах.

Пс 137 група має наступні результати за показниками, див. табл. 3.3.

Таблиця 3.3.

Показники респондентів гуманістичної спрямованості 137 групи

Респондент Пс 137	Емпатія	Самопізнання та рефлексія	Гуманістичні цінності	Здатність до конструктивного спілкування	Соціальна відповідальність та активність	Мотивація допомагати іншим	Гнучкість і адаптивність	Креативність та здатність до інновацій	Сума
1.	5	5	5	5	5	5	4	4	38
2.	3	4	4	4	43	4	4	4	70
3.	4	4	4	4	5	4	4	4	33
4.	5	5	4	5	5	4	5	5	38
5.	5	5	5	4	5	5	5	5	39
6.	3	3	4	3	4	3	3	3	26
7.	4	5	3	5	5	5	3	3	33
8.	4	4	4	3	5	5	5	5	35
Σ сума	33	35	33	33	77	35	33	33	312
%	10,57	11,21	10,57	10,57	24,67	11,21	10,57	10,57	100
μ показника	11	11,66	11	11	25,66	11,66	11	11	13
μ групи	4,12	2,5	2,35	2,35	5,5	2,5	2,35	2,35	39

* Складено на розраховано автором

Пс 140 група має наступні результати за показниками, див. табл. 3.3.

Групи Пс 137 та Пс 140 показують значно нижчі показники за більшість критеріїв. Це може свідчити про труднощі в розвитку гуманістичних якостей, таких як емпатія, гнучкість, креативність, а також проблеми з конструктивним спілкуванням та соціальною відповідальністю. Така різниця може бути пов'язана з особливостями навчального процесу, виховання або особистісними характеристиками ЗВО.

Таблиця 3.4.

Показники респондентів гуманістичної спрямованості 140 групи

Респондент Пс 140	Емпатія	Самопізнання та рефлексія	Гуманістичні цінності	Здатність до конструктивного спілкування	Соціальна відповідальність та активність	Мотивація допомагати іншим	Гнучкість і адаптивність	Креативність та здатність до інновацій	Сума
1.	5	5	5	5	5	4	5	5	39
2.	5	5	5	4	4	4	4	4	35
3.	4	4	4	5	4	4	4	4	33
4.	4	5	4	4	5	5	5	5	37
5.	5	5	5	5	4	4	3	4	35
6.	3	4	4	4	3	3	5	3	29
7.	4	4	4	5	3	5	4	4	33
8.	4	5	4	4	3	5	5	5	35
Σ сума	34	37	35	36	31	34	35	34	276
%	12,32	13,40	12,68	13,04	11,23	12,31	12,68	12,31	100
μ показника	11,33	12,33	11,66	12	10,33	11,33	11,66	11,33	11,5
μ групи	4,25	2,64	2,5	2,57	2,21	2,42	2,5	2,42	34,5

* Складено на розраховано автором

Загальний середній показник по всіх групах знаходиться в межах середнього значення (14,91–15,74). Це свідчить про те, що більшість здобувачів вищої освіти мають помірний рівень гуманістичних рис, але є великий потенціал для їх розвитку. У багатьох групах є можливість покращення показників через спеціалізовані тренінги, освітні програми та професійну підготовку.

Підсумовуємо загальні середні показники для кожної групи в табл. 3.5. Це дасть змогу порівняти середні значення гуманістичної спрямованості в кожній групі.

Таблиця 3.5.

Загальні середні показники гуманістичної спрямованості в кожній групі

Навчальні групи здобувачів вищої освіти	Емпатія	Самопізнання та рефлексія	Гуманістичні цінності	Здатність до конструктивного спілкування	Соціальна відповідальність та активність	Мотивація допомагати іншим	Гнучкість і адаптивність	Креативність та здатність до інновацій	μ показників по групі
Пс 456	19	19	19,33	19,33	18,66	18,33	17,33	19,33	6,26
Пс 457	18,33	19	20	20,66	20	20,66	18,66	18,33	6,48
Пс 137	11	11,66	11	11	25,66	11,66	11	11	4,33
Пс 140	11,33	12,33	11,66	12	10,33	11,33	11,66	11,33	3,83
μ всіх групи	14,91	15,49	15,49	15,74	18,66	15,49	14,66	14,99	20,91

* Складено на розраховано автором

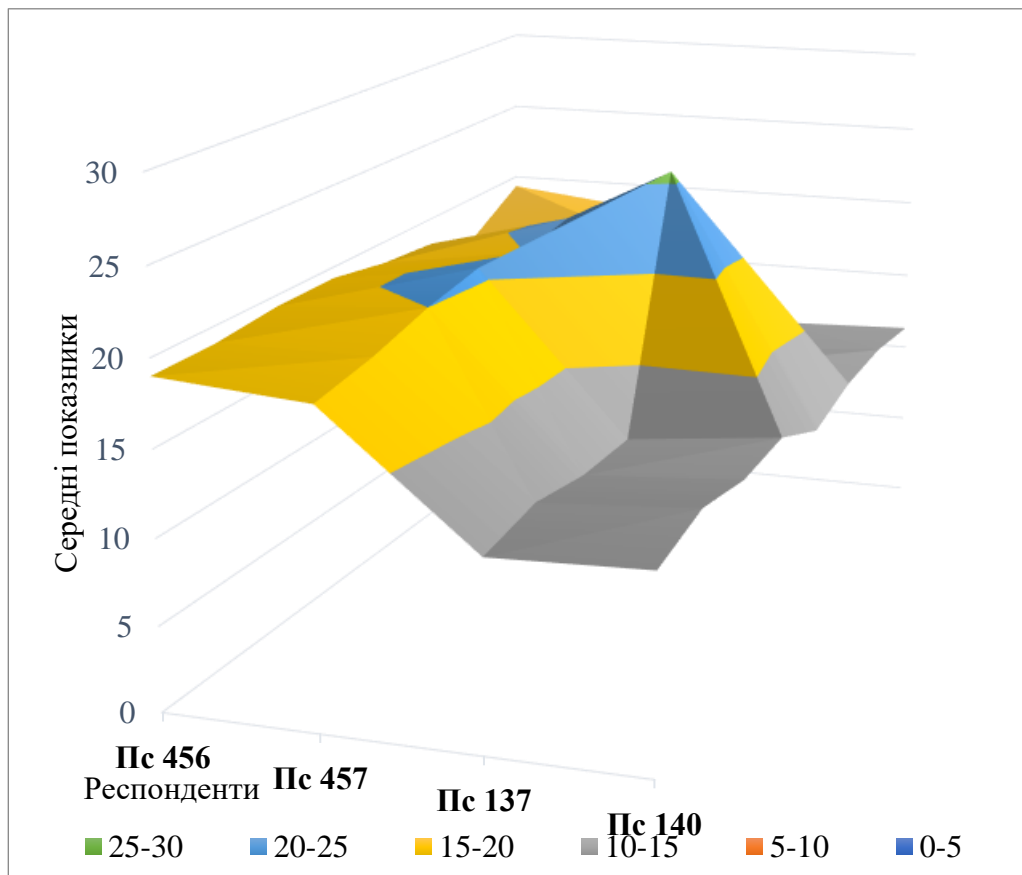
Для здобувачів вищої освіти з низькими показниками (Пс 137, Пс 140) важливо організувати додаткові заходи для розвитку емпатії, креативності, гнучкості та соціальної відповідальності. Для цього можна використовувати тренінги, практичні завдання, психодинамічні групи, які стимулюють розв'язання проблем через співпрацю і взаємодопомогу.

Враховуючи отримані результати, можна рекомендувати зосередитися на розвитку гуманістичних якостей у всіх групах здобувачів через залучення до інноваційних проектів, семінарів з емоційної інтелігентності, активних форм навчання, які підтримують розвитку таких рис, як критичне мислення, співпереживання, взаємоповага.

Таким чином, отримані результати дозволяють зробити висновок, що гуманістична спрямованість особистості є важливим чинником для розвитку професійних якостей психолога, і її можна підвищити за допомогою цілеспрямованих освітніх та практичних заходів.

3.2. Емпіричне дослідження гуманістичної спрямованості особистості психолога та джерел її цілеспрямованого формування

На основі розрахованих середніх компонентів та аналізу гуманістичних якостей здобувачів вищої освіти, майбутніх психологів змодельємо їх у діаграму, рис. 3.1. Модель складається з важливих компонентів, таких як, емпатія, самопізнання та рефлексія, гуманістичні цінності, здатність до конструктивного спілкування, соціальна відповідальність та активність, мотивація допомагати іншим, гнучкість і адаптивність, креативність та здатність до інновацій, які взаємодіють і визначають загальну гуманістичну спрямованість професіонала.

*

Розроблено автором

Рис. 3.1. Емпіричне дослідження гуманістичної спрямованості здобувачів вищої освіти Пенітенціарної академії України зі спеціальності 053 «Психологія»

З наданих даних можна зробити кілька висновків про рівень емпатії у здобувачів вищої освіти в різних навчальних групах:

Групи Пс 456 (19) та Пс 457 (18,33) мають найвищі середні показники емпатії серед всіх груп. Це може свідчити про те, що ці групи виявляють більш високу здатність до розуміння та співпереживання емоціям інших людей.

Групи Пс 137 (11) та Пс 140 (11,33) мають значно нижчі середні показники емпатії, що може свідчити про наявність меншого рівня емпатії у цих групах порівняно з іншими. Це може бути результатом різних факторів, таких як особливості навчального процесу чи інші психологічні характеристики.

Групи Пс 456 та Пс 457 мають однаковий високий середній показник самопізнання та рефлексії (19). Це свідчить про те, що ці групи демонструють дуже високий рівень самосвідомості, здатності до самопізнання та рефлексії, що є важливими аспектами для розвитку особистості та успішної професійної діяльності.

Групи Пс 137 (11,66) та Пс 140 (12,33) мають значно нижчі показники. Це може свідчити про те, що ці групи можуть мати труднощі з рефлексією або недостатньо розвинене самопізнання. Така ситуація може вимагати додаткових заходів для розвитку цих якостей, наприклад, через психологічні тренінги чи методики саморозвитку.

Групи Пс 456 (19,33) та Пс 457 (20) мають найвищі середні показники гуманістичних цінностей серед всіх груп. Це свідчить про те, що ці групи здобувачів вищої освіти проявляють високий рівень усвідомлення та підтримки гуманістичних принципів, таких як повага до прав людини, толерантність, співчуття та соціальна відповідальність. Це може вказувати на більш розвинену моральну та етичну свідомість.

Групи Пс 137 (11) та Пс 140 (11,66) мають значно нижчі показники гуманістичних цінностей. Це може свідчити про те, що ці групи мають більш низький рівень усвідомлення важливості гуманістичних принципів або

потребують більше часу та ресурсів для розвитку цих цінностей. Можливо, для цих груп слід проводити додаткові заходи, спрямовані на формування та розвиток гуманістичних переконань.

Групи Пс 456 (19,33) та Пс 457 (20,66) мають найвищі середні показники здатності до конструктивного спілкування. Це свідчить про те, що ці групи демонструють високий рівень комунікаційних навичок, здатність до ефективної та продуктивної взаємодії, вміння вирішувати конфлікти та знаходити компроміси в спілкуванні.

Групи Пс 137 (11) та Пс 140 (12) мають значно нижчі показники здатності до конструктивного спілкування, що може свідчити про труднощі в ефективному спілкуванні, проблеми в міжособистісних відносинах або недостатню готовність до конструктивних переговорів та взаємодії. Це може вказувати на необхідність додаткових заходів, спрямованих на розвиток комунікаційних навичок у цих групах.

Група Пс 137 має значно високий середній показник соціальної відповідальності та активності (25,66), що є найвищим серед усіх груп. Це може свідчити про те, що ця група демонструє високий рівень готовності до соціальної участі, активної позиції в суспільному житті та розуміння важливості особистої відповідальності перед суспільством.

Групи Пс 456 (18,66) та Пс 457 (20) мають високі показники, порівняно з іншими групами, і знаходяться на рівні середніх та високих значень. Це свідчить про те, що в цих групах також розвинута соціальна відповідальність та активність, хоча ці показники дещо нижчі, ніж у групи Пс 137.

Група Пс 140 має значно низький середній показник соціальної відповідальності та активності (10,33), що може вказувати на низьку соціальну активність або менш виражену відповідальність серед студентів цієї групи. Це може бути результатом низької залученості студентів до соціальних ініціатив, волонтерських заходів чи інших форм громадської активності.

Групи Пс 456 (18,33) та Пс 457 (20,66) мають високі показники мотивації допомагати іншим, що свідчить про їхню високу зацікавленість у наданні допомоги оточуючим, підтримці соціальних ініціатив та розвитку альтруїстичних якостей. Це може свідчити про те, що ці групи мають добре розвинену здатність до співпереживання, бажання допомагати та підтримувати інших, а також можуть брати участь у волонтерських і соціальних проектах.

Групи Пс 137 (11,66) та Пс 140 (11,33) мають значно нижчі показники мотивації допомагати іншим. Це може свідчити про те, що студенти цих груп менш схильні до допомоги оточуючим, мають менш виражену мотивацію до участі в соціальних чи волонтерських ініціативах. Це також може вказувати на недостатню соціальну свідомість або на необхідність додаткової мотивації для розвитку таких якостей.

Групи Пс 456 (17,33) та Пс 457 (18,66) мають високі середні показники гнучкості та адаптивності. Це свідчить про те, що студенти цих груп добре справляються з адаптацією до змінюваних умов навчання та оточення, готові швидко реагувати на нові ситуації, змінювати свої стратегії поведінки та ефективно вирішувати проблеми в умовах невизначеності.

Групи Пс 137 (11) та Пс 140 (11,66) мають значно нижчі показники, що може свідчити про труднощі в адаптації до нових умов або неготовність до швидких змін. Це може вказувати на те, що студенти цих груп потребують додаткової підтримки в розвитку навичок адаптації, здатності до зміни підходів у навчанні та повсякденному житті.

Групи Пс 456 (19,33) та Пс 457 (18,33) мають високі показники, що свідчить про здатність студентів цих груп генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення та активно впроваджувати інновації в навчальній діяльності. Це може бути результатом творчого підходу до виконання завдань, ініціативності в розробці нових ідей або участі в інноваційних проектах.

Групи Пс 137 (11) та Пс 140 (11,33) мають значно нижчі показники, що може свідчити про меншу схильність до генерування нових ідей та впровадження інновацій. Це може вказувати на обмежену здатність до творчого мислення або недостатню зацікавленість в інноваціях серед студентів цих груп.

Високий рівень самопізнання та рефлексії у певних групах: Групи Пс 456 та Пс 457 можуть служити прикладом для інших груп, оскільки їх високі показники вказують на ефективний процес самопізнання та рефлексії. Варто вивчити фактори, що сприяють цьому, і спробувати застосувати їх у інших групах.

Низький рівень самопізнання та рефлексії у інших групах: Для груп Пс 137 та Пс 140 варто звернути увагу на можливі причини низьких показників. Це може бути пов'язано з недостатньою увагою до розвитку самосвідомості або психологічних труднощів, які потребують корекції через спеціальні тренінги або інтервенції.

Таким чином, рекомендується активно працювати над розвитком самопізнання та рефлексії в усіх групах, зокрема з урахуванням специфіки груп з низькими показниками.

Високий рівень гуманістичних цінностей у певних групах: Групи Пс 456 та Пс 457 можуть служити позитивним прикладом для інших. Це може свідчити про те, що в цих групах надано більше уваги етичним і соціальним аспектам у навчальному процесі. Важливо вивчити фактори, які сприяють таким високим показникам, і намагатися поширити їх на інші групи.

Низький рівень гуманістичних цінностей у інших групах: Для груп Пс 137 та Пс 140 низькі показники можуть вказувати на відсутність або недостатній розвиток гуманістичних переконань серед студентів. Для цих груп можна організувати тренінги, семінари або дискусії, спрямовані на підвищення рівня усвідомлення гуманістичних цінностей.

Високий рівень здатності до конструктивного спілкування у певних групах: Групи Пс 456 та Пс 457 мають високий рівень комунікаційних

навичок, що вказує на ефективну організацію навчального процесу або інші фактори, що сприяють розвитку таких навичок. Ці групи можуть служити прикладом для інших, і важливо вивчити, які практики або методики сприяють такому розвитку.

Низький рівень здатності до конструктивного спілкування у інших групах: Групи Пс 137 та Пс 140 мають значно нижчі показники, що може вказувати на проблеми в комунікації, недостатню готовність до конструктивного спілкування чи відсутність відповідних тренінгів або практик. Для цих груп можна організувати спеціальні курси або тренінги, спрямовані на розвиток комунікаційних навичок, умінь працювати в команді, вирішувати конфлікти і встановлювати ефективні міжособистісні зв'язки.

Високий рівень соціальної відповідальності та активності у певних групах: Група Пс 137 має дуже високий показник, що свідчить про високу соціальну відповідальність і активність. Це може бути результатом наявності ініціативних студентів, проведення активних соціальних заходів чи високого рівня соціальної свідомості в цій групі. Вивчення причин такого високого рівня може допомогти в розвитку аналогічних ініціатив в інших групах.

Помірний рівень соціальної відповідальності та активності: Групи Пс 456 та Пс 457 мають показники, які вказують на досить активну та відповідальну поведінку студентів, хоча їхній рівень дещо нижчий, ніж у групи Пс 137. Це також свідчить про здорову соціальну активність, але з можливістю для подальшого розвитку.

Низький рівень соціальної відповідальності та активності: Група Пс 140 має значно нижчий показник, що може бути сигналом про необхідність стимулювання соціальної активності серед її студентів. Це може вказувати на потребу в додаткових заходах, спрямованих на залучення студентів до громадської діяльності, волонтерства та інших соціальних ініціатив.

Високий рівень мотивації допомагати іншим у певних групах: Групи Пс 456 та Пс 457 можуть служити прикладом для інших груп завдяки своїм високим показникам. Це може бути результатом наявності в цих групах

студентів, які мають розвинену соціальну свідомість і активно беруть участь у соціальних проектах або волонтерських ініціативах. Для цих груп доцільно підтримувати і навіть розширювати ці активності.

Низький рівень мотивації допомагати іншим у інших групах: Групи Пс 137 та Пс 140 мають значно нижчі показники мотивації, що вказує на потребу в додаткових заходах для стимулювання соціальної активності та розвитку альтруїстичних рис. Для цих груп можна організувати тренінги, проекти або волонтерські програми, які допоможуть студентам усвідомити важливість допомоги іншим та розвинути мотивацію до соціальної діяльності.

Високий рівень гнучкості та адаптивності у певних групах: Групи Пс 456 та Пс 457 демонструють високий рівень адаптивності, що може свідчити про їхню здатність ефективно справлятися з навчальними труднощами та змінюваними умовами. Це може бути результатом правильної організації навчального процесу або специфічних особливостей студентів цих груп, які володіють більш високим рівнем гнучкості.

Низький рівень гнучкості та адаптивності в інших групах: Групи Пс 137 та Пс 140 мають значно нижчі показники, що може вказувати на труднощі з адаптацією до нових умов або обмежену гнучкість у підходах до навчання. Це може бути сигналом для проведення додаткових заходів з розвитку гнучкості та адаптивності у цих групах.

Загальний рівень гнучкості та адаптивності: Загальний середній показник (14,66) свідчить про те, що в цілому здобувачі вищої освіти мають помірний рівень гнучкості та адаптивності, однак є значний потенціал для покращення цього показника, особливо у групах з низькими значеннями.

Високий рівень креативності та здатності до інновацій у певних групах: Групи Пс 456 та Пс 457 мають високі показники, що свідчить про високий рівень творчості та інноваційного мислення. Це може бути результатом специфічного підходу до навчального процесу або особливостей студентів

цих груп. Вони можуть бути зацікавлені в проектах, спрямованих на розвиток нових ідей, та активно залучатися до інноваційних процесів.

Низький рівень креативності та здатності до інновацій у інших групах: Групи Пс 137 та Пс 140 мають значно нижчі показники, що може вказувати на обмежену здатність до креативного мислення або недостатню активність у впровадженні нових ідей та інновацій. Це може бути сигналом про потребу в додаткових заходах для стимулювання творчості та інноваційного підходу до навчання та проектної роботи.

Отже, із проведеного дослідження, ми пропонуємо такі шляхи вдосконалення компонентів гуманістичної спрямованості у здобувачів вищої освіти зі спеціальності 053 «Психологія».

Таблиця 3.6.

Шляхи вдосконалення компонентів гуманістичної спрямованості у здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія»

Компоненти	Напрями розвитку	
Розвиток емпатії	Практичні тренінги з емпатії: організація групових тренінгів та вправ, спрямованих на покращення здатності ставити себе на місце іншої людини.	Моделювання ситуацій: участь у рольових іграх та симуляціях, де ЗВО можуть відчувати емоції інших людей, розвиваючи здатність до емпатії в реальних і уявних ситуаціях. Менторські програми: залучення до роботи з наставниками, які мають досвід у розвитку емпатії та взаєморозуміння.
Самопізнання та рефлексія	Рефлексивні журнали та самодіагностика: регулярне ведення журналів рефлексії, де ЗВО описують свої думки, переживання та процеси самопізнання.	Групові обговорення: проведення семінарів та групових дискусій на теми саморозвитку та рефлексії власних дій у професійній практиці. Психотерапевтична практика: участь у власній психотерапевтичній практиці для більш глибокого розуміння себе та своїх внутрішніх процесів.
Гуманістичні цінності	Інтеграція гуманістичних підходів у навчальну програму: включення курсів з етики, моральних норм, прав людини та гуманістичної психології.	Обговорення моральних дилем: залучення до дискусій та аналізу ситуацій, що стосуються моральних виборів, соціальної справедливості, прав людини та взаємоповаги.

Продовження табл. 3.6.

Компоненти	Напрями розвитку	
Здатність до конструктивного спілкування	Тренінги з комунікаційних навичок: організація спеціальних курсів і практикумів для розвитку активного слухання, асертивності, розв'язання конфліктів, уміння вести конструктивні бесіди.	Рольові ігри та тренінги: проведення практичних занять для моделювання реальних ситуацій спілкування, у яких студенти можуть розвивати навички ефективної взаємодії з різними людьми.
Соціальна відповідальність та активність	Волонтерські проекти та соціальна діяльність: участь у програмах волонтерства, соціальних ініціативах, допомога у громадських організаціях.	Активна участь у дискусіях на тему соціальних проблем: залучення до обговорень питань, пов'язаних з соціальною справедливістю, громадянською відповідальністю, етикою тощо.
Мотивація допомагати іншим	Практична діяльність з клієнтами: забезпечення ЗВО можливості працювати з реальними клієнтами в рамках психологічних консультацій, психотерапії, де вони можуть відчуті цінність допомоги людям.	Робота над власними переконаннями та цінностями: проведення тренінгів та семінарів для визначення ЗВО своїх цінностей і мотивацій, що зумовлюють їх бажання допомагати іншим.
Гнучкість і адаптивність	Інтерактивні методи навчання: впровадження навчальних методів, що стимулюють гнучкість мислення, наприклад, проектні роботи, кейс-методи.	Адаптація до нових технологій: навчання студентів використовувати новітні технології в психологічній практиці, що дозволяє їм гнучко реагувати на зміни в суспільстві та науковому світі.
Креативність та здатність до інновацій	Мозкові штурми та творчі воркшопи: організація спеціальних занять, де ЗВО можуть генерувати нові ідеї та підходи до вирішення проблем.	Робота над інноваційними проектами: участь у розробці нових методик, психологічних інструментів, програм або досліджень, які зможуть внести інноваційний вклад у професію.

* Удосконалено автором

Запропоновані напрями вдосконалення дозволяють не лише розвивати окремі компетенції, але й інтегрувати їх у цілісну модель гуманістичної спрямованості, яка є основою професійної діяльності психолога. Вони допомагають створити умов для розвитку психологів як особистостей, які здатні глибоко розуміти себе та інших, активно сприяти їхньому розвитку, бути соціально відповідальними, гнучкими й готовими до інновацій.

ВИСНОВКИ

1. Самоактуалізація особистості є важливою психологічною проблемою, яка пов'язана з прагненням людини до реалізації свого потенціалу, саморозвитку та досягнення особистісного благополуччя. Це процес, у якому особистість прагне досягти власної гармонії, розкриття творчих здібностей, реалізації своїх цілей та цінностей. Однак, цей процес може бути ускладнений різними внутрішніми та зовнішніми бар'єрами, такими як страх, невпевненість, соціальний тиск чи низька самооцінка. Самоактуалізація є ключовим елементом психічного здоров'я та розвитку, і її досягнення сприяє розвитку психологічної зрілості, емоційної стійкості та задоволення життям.

2. Дослідження професійно-особистісних якостей психолога є важливим аспектом наукових пошуків у галузі психології, оскільки саме ці якості визначають ефективність професійної діяльності. Вивчення цих якостей проводиться через різні наукові підходи, серед яких можна виокремити когнітивно-біхевіоральний, гуманістичний, психодинамічний, а також особистісно-орієнтовані моделі. Кожен з цих підходів акцентує увагу на різних аспектах психологічної готовності та сприйнятливості особистості до професійних навантажень і емоційних викликів.

Отже, комплексне розуміння та інтеграція різних наукових підходів дозволяють створити багатогранну картину професійно-особистісних якостей психолога. Це є основою для ефективної підготовки фахівців, що можуть успішно виконувати свої професійні функції в умовах психологічної допомоги та консультування.

3. Гуманістичні якості психолога є основою його професіоналізму та ефективності в роботі з клієнтами. Вони визначають не лише технічні аспекти взаємодії, але й здатність психолога створювати емоційно безпечне середовище, яке є необхідним для успішного терапевтичного процесу. До таких якостей належать емпатія, автентичність, безумовне позитивне ставлення, самосвідомість і повага до гідності клієнта. Всі ці характеристики

сприяють розвитку довірчих і конструктивних стосунків між психологом та клієнтом, що є важливим для досягнення ефективних результатів.

Психологічний аналіз гуманістичних якостей дозволяє глибше зрозуміти, як внутрішній світ психолога, його особистісні характеристики впливають на професійну діяльність і взаємодію з клієнтами. Вивчення цих аспектів дає змогу розвивати і вдосконалювати необхідні професійні якості, а також створює основу для самопізнання та особистісного розвитку самого психолога. Таким чином, гуманістичні якості психолога є не лише предметом наукових досліджень, але й ключовим фактором, що визначає його здатність допомагати клієнтам і досягати успіху в своїй професійній діяльності.

4. Професійна спрямованість здобувачів вищої освіти – майбутніх психологів полягає у поєднанні теоретичних знань, практичних навичок, емоційної зрілості та гуманістичних цінностей. Вона визначається здатністю до саморозвитку, гнучкості у використанні методик, а також готовністю до соціальної відповідальності та інновацій. Студенти повинні активно працювати над формуванням своєї професійної ідентичності, здобуттям необхідних навичок і готовністю до допомоги іншим, щоб ефективно працювати в професії психолога в умовах постійних змін і нових викликів.

5. Важливими аспектами є інтеграція гуманістичних цінностей у навчальні програми, розвиток емоційної зрілості, навичок рефлексії, самопізнання, а також здатність до конструктивного спілкування і підтримки розвитку інших людей. Застосування різних форм навчання, таких як теоретичні курси, практичні заняття, волонтерська діяльність і стажування, сприяє глибокому засвоєнню гуманістичних принципів і готовності студентів до професійної психологічної практики.

6. Гуманістична спрямованість є важливим детермінантом професійної успішності майбутніх психологів, оскільки вона сприяє розвитку таких якостей, як емпатія, етичність, соціальна відповідальність, гнучкість та адаптивність. Ці якості формують основу для ефективної роботи з клієнтами, забезпечують професійну зрілість і емоційну зрілість психолога, а також

допомагають йому бути успішним у своїй діяльності, сприяючи не тільки особистому зростанню, але й розвитку соціально-емоційного благополуччя клієнтів.

7. Враховуючи отримані результати проведеної оцінки гуманістичної спрямованості особистості психолога та факторів її формування, можна зосередитися на розвитку гуманістичних якостей у всіх групах здобувачів через залучення до інноваційних проєктів, семінарів з емоційної інтелігентності, активних форм навчання, які підтримують розвитку таких рис, як критичне мислення, співпереживання, взаємоповага. Гуманістична спрямованість особистості є важливим чинником для розвитку професійних якостей психолога, і її можна підвищити за допомогою цілеспрямованих освітніх та практичних заходів.

8. На основі розрахованих показників та аналізу гуманістичних якостей здобувачів вищої освіти, майбутніх психологів змодельовано показники у діаграму. Модель складається з важливих складових, таких як, емпатія, самопізнання та рефлексія, гуманістичні цінності, здатність до конструктивного спілкування, соціальна відповідальність та активність, мотивація допомагати іншим, гнучкість і адаптивність, креативність та здатність до інновацій, які взаємодіють і визначають загальну гуманістичну спрямованість професіонала.

Запропоновані напрями вдосконалення дозволяють не лише розвивати окремі компетенції, але й інтегрувати їх у цілісну модель гуманістичної спрямованості, яка є основою професійної діяльності психолога. Вони допомагають створити умов для розвитку психологів як особистостей, які здатні глибоко розуміти себе та інших, активно сприяти їхньому розвитку, бути соціально відповідальними, гнучкими й готовими до інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксіологічна психологія особистості: монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 261 с.
2. Анатомія і еволюція центральної нервової системи: навчальний посібник для студентів спеціальності «Психологія» / за заг. ред. Купчак С.В. Івано-Франківськ 2019. 141 с.
3. Бочаріна Н.О. Психологія особистості: навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький, 2014. 188 с.
4. Бочелюк, В.Й. Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості: колективна монографія / за заг. ред. Ж. Вірної. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 588 с.
5. Варій М.Й. Загальна психологія: підр.для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
6. Васянович Г.П. Основи психології: навчальний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 114 с.
7. Волошина В.В., Долинська Л.В., Ставицька С.О., Темрук О.В. Загальна психологія: практикум: навч. посібн. Київ: Каравела, 2005. 280 с.
8. Вступ до загальної психології: програмний довідник / укладач Л. К. Велитченко. Одеса: 2009. 357 с.
9. Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 424 с.
10. Городиська В., Пантюк М., Міляєва В. Педагогіка та психологія вищої школи: тексти лекцій. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2014. с. 328.
11. Давидова О.В. Майндфулнес – технології регуляції стресостійкості в роботі практичного психолога з учнями юнацького віку. Кременчук. 2022. 56 с.
12. Данильченко Т.В. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. 100 с.

13. Данильченко Т.В. Основи психології благополуччя особистості: навчально-методичний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2022. 268 с.
14. Данильченко Т.В. Суб'єктивне соціальне благополуччя: психологічний вимір. Чернігів: Видавництво Десна Поліграф, 2016. 544 с.
15. Експериментально-психологічне дослідження в загальній практиці – сімейній медицині: навчальний посібник для лікарів-інтернів і лікарівслухачів закладів післядипломної освіти. 5-е вид., перероблене та доповнене / за заг. ред. Б. В. Михайлова. Харків: ХМАПО, 2014. 328 с.
16. Загальна психологія / За загальною редакцією академіка С.Д. Максименка: підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.
17. Загальна психологія. Теоретико-методологічні основи науки: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Ловкої. Київ: КНЕУ, 2019. 390 с.
18. Загальна психологія: навчальний посібник / за заг. ред. Т.Б. Поясок. Харків: ФОП Бровін О.В., 2023. 512 с.
19. Зігмунд Фройд. Основні категорії психоаналізу. *Всесвіт*. 1991. № 5 (749). С. 164-170.
20. Зігмунд Фройд. Вступ до психоаналізу. Переклад з німецької: Петро Таращук. Київ: Основи, 1998. 709 с.
21. Кісіль З.Р., Швець Д.В. Мотивація діяльності людини: навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса: Видавництво ОДУВС, 2023. 154 с.
22. Кісіль З.Р., Швець Д.В. Психологія управління: навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса: Видавництво ОДУВС, 2023. 208 с.
23. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП Інформ.-аналіт. агенство, 2012. 200 с.
24. Кокун О.М., Кодлубовська Т.Б. Психофізіологічна постстрессова регуляція функціональних станів правоохоронців як засіб розвитку їх особистісно-професійних якостей. *Актуальні проблеми психології: зб. наук.*

пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. V: Вип. 19. Київ, 2019. С. 73–83.

25. Коkun О.М., Мельничук Т.І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.

26. Колобич О.П. Загальна психологія: навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 172 с.

27. Крюкова М.А., Лісовенко А.Ф. Практикум з психотерапії та психокорекції: навчально-методичні рекомендації кафедра психології НУ Одеська юридична академія. Одеса : Фенікс, 2020. 40 с.

28. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навч. посібник. Київ. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2024. 260 с.

29. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми: Університетська книга, 2020. 304 с.

30. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2020. 304с.

31. Кухар Т. Дейниченко Л., Свіденська Г. Особливості розвитку вольових якостей здобувачів освіти з різною успішністю у навчанні. *Габітус*. 2022. Випуск 41. С. 130-135.

32. Кухар Т. Дослідження взаємозв'язку конфліктності та емпатії майбутніх фахівців ДКВС України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС. 2022. № 2 (9), с. 130-139.

33. Кухар Т. Соціальний інтелект у структурі інтелектуальних здібностей майбутніх працівників пенітенціарної служби. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. №1 (8). с. 119-130.

34. Кухар Т., Остополець І., Блага О., Свіденська Г., Степанова С. Особливості взаємозв'язку між типами конфліктної особистості та показниками внутрішньо-особистісного конфлікту. *Zeszyty naukowe wyzszej szkoły technicznej w Katowicach*. 2023. № 17. С. 157-168.

35. Кухар Т., Холостенко Ю., Чернякова О. Особливості самостійності сучасних студентів майбутніх фахівців соціономічних професій. *Габітус*. 2021. № 28. с. 112-116.

36. Кухар Т.В., Борец Ю.В., Палагнюк О.В. Теоретичний аналіз проблеми психологічного благополуччя та смисложиттєвих орієнтацій майбутніх фахівців соціономічного профілю. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. /ред. кол. Надія Скотна, Роман Хавула та ін. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. 2023. Вип. 51. С. 19-25.

37. Лисянська Т.М. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Каравела, 2019. с. 287.

38. Максименко С.Д. Загальна психологія: навч.посіб. Київ: МАУП. 2008. 272 с.

39. Махній М.М. Психологічні графічно-малюнкові методики у діагностично-корекційній роботі з дітьми. Чернігів: Десна Поліграф, 2022. 216 с.

40. Мацко Л.А., Прищак М.Д. Основи психології та педагогіки: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2009. 158 с.

41. Мірошниченко О.М. Дослідження психосемантичного простору особистості курсантів Академії на шляху професійного становлення. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки: науковий журнал*. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2019. №2 (3). С. 133-145.

42. Мірошниченко О.М. Організація сімейно-родинного виховання курсантської молоді. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді:

навчально-методичний посібник / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. О.А. Удода. Суми: Сумський державний університет, 2018. С. 134-145.

43. Мірошніченко О.М. Основні напрямки діяльності психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора: навч.-метод. посіб. Чернівці: Академія ДПтС, 2020. 150 с.

44. Мірошніченко О.М. Психолого-педагогічні засоби формування позитивно-дієвого ставлення до власного здоров'я у студентів. *Теорія і практика сучасної психології. Збірник наукових праць*. Випуск № 6. 2019. С. 124-136.

45. Мірошніченко О.М. Особливості самоактуалізації жінки у професійній діяльності: дис. канд. психологічних наук: 19.00.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2007. 277 с.

46. Мірошніченко О.М. Особливості самоактуалізації жінки в професійній діяльності: автореф. дис. канд. психологічних наук: 19.00.01. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2007. 20 с.

47. Мірошніченко О.М. Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки з боку гуманістичної теорії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології*; редакційна рада: М.М. Слюсаревський, В.Г. Кремень, С.Д. Максименко та ін. Київ : Міленіум, 2011. Вип. 27 (27). С. 311-318.

48. Мірошніченко О.М. Індивідуально-психологічні особливості самоактуалізації жінок які працюють у закладах освіти: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Актуальні проблеми психології / За ред. В.О. Моляко. Т. XII. Вип. 12. Житомир, вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2010. С.269-275.

49. Москалець В. П. Загальна психологія: підручник. Київ: Ліра-К, 2019. 563 с.

50. Мудрак І. А. Психологія: методичні рекомендації до практичних занять. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2023. 30 с.

51. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
52. Особистісне професійне зростання: психологічні тренінги: навчальний посібник / за ред. Л.В. Долинської, О.В. Темрук. К. Каравела, 2019. 560 с.
53. Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності : монографія / за ред. Ю.М. Швалба. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 330 с.
54. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова та ін. Київ: Наш формат, 2017. 1068 с.
55. Панько Т.В. та ін. Критерії діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки у дорослих: клін.посібник Харків: Арсис ЛТД, 2020. 303 с.
56. Педагогіка та психологія вищої школи: навч.-метод. посібник для самостійної роботи студентів / Автор-упорядник В.І. Староста. Ужгород: ДВНЗ УжНУ, 2021. 68 с.
57. Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни: *матеріали VI Всеукраїнських психологічних читань Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів*, 21 квітня 2023 р. ред. кол.: Андрусик О.О. та ін. Умань. 182 с.
58. Пінчук І.Я. та ін. Стрес і людина: медико-психологічна допомога при стресових розладах: метод.посіб. Київ.: КАЛИТА. 2020. 92с.
59. Психогігієна: навч.-метод. рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія / уклад. Ю.В. Борець. Чернігів : Академія ДПтС, 2021. 108 с.
60. Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум упорядники Браницька Т.Р., Матохнюк Л.О., Шпортун О.М. Вінниця: Вид-во КЗВО Вінницька академія безперервної освіти, 2022. 131 с.

61. Психологічний супровід формування демократичних засад та профілактики і розв'язання конфліктів у закладі освіти / авт. кол.: В.М. Горленко, І.В. Марухина, В.Г. Панок, В.В. Предко, В.В. Рибалка, Д. Д. Романовська, Н. В. Сосновенко; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ: Ніка-Центр, 2021. 168 с.

62. Психологія особистості: електронний курс Біла Церква: БІНПО ДЗВО УМО НАПН України, 2023. 48 с.

63. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. Київ. 2013. 381 с.

64. Психологія студента: колективна монографія / за заг. ред. В.О. Олефіра, І.В. Кряж. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2023. 340 с.

65. Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

66. Ситнік С.В., Мірошніченко О.М., Свіденська Г.М. Динаміка емоційних станів здобувачів вищої освіти під час війни в Україні. *Габітус*. Випуск 37/2022. С. 48-51.

67. Сіренко К.Ю. Особливості формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 01 листопада 2024 р.). 2 т. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Т.2. 237 с. С. 60-64.

68. Сіренко К.Ю. Особливості формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього психолога. *Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи : матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції* (14-15 листопада 2024 року). Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2024. С. 58-62.

69. Сіренко К.Ю. Психологічні умови та особливості формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога. *Пенітенціарна система: історія, сучасність, майбутнє: матеріали наукових читань пам'яті генерал-полковника внутрішньої служби Штанька Івана Васильовича* (м. Чернігів, 13 вересня 2024 р.) / голов. ред. В.Ф. Пузирний; Чернігів: ПАУ, 2024. 262 с. С. 214-218.

70. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практичний посібник / за наук. ред. Т.М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

71. Соціокультурні детермінанти розвитку психології особистості в Україні: монографія. / В.В. Турбан, Л.З. Сердюк, В.В. Москаленко та ін.; за наук. ред. В.В. Турбан. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 296 с.

72. Становлення особистості: персоногенетичний контекст: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, 23-24 квітня 2024 р., м. Мукачево / ред. кол. Т. Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачево: Вид-во МДУ, 2024. 134 с.

73. Столяренко О.Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

74. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Харків: КСД, 2021. 552 с.

75. Фурман А.А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.

76. Чикун Л.М. Психологічне забезпечення впровадження відновних практик у закладі освіти: збірник матеріалів. Піщане, 2022. 85 с.

77. Holland, Y.L. Explorations of a theory of vocational choice. *J. Appl. Psychol*, 1968, V. 52. N 1.

78. Rokeach, M. *The nature of human values*. New York: Free Press, 1973.

79. Super D.E. *Occupational psychology*. L.: Tavistock, 1971.

ДОДАТКИ

Анкета

**для здобувачів вищої освіти Пенітенціарної академії України
спеціальності 053 «Психологія»**

Шановні здобувачі вищої освіти!

Звертаємось до вас з проханням заповнити анкету, яка допоможе оцінити рівень гуманістичної спрямованості особистості, а також виявити емоційні та соціальні характеристики. Анкета містить 24 запитання, поділені на 8 блоків, кожен з яких охоплює одну з ключових якостей, що визначають гуманістичну спрямованість.

Заповнення анкети займе у вас лише кілька хвилин, але її результати допоможуть нам краще розуміти потреби та особливості здобувачів вищої освіти. Ваша участь є важливою для подальшого розвитку та створення комфортного середовища для навчання і саморозвитку.

Будь ласка, уважно прочитайте кожне запитання та дайте відповідь на них чесно. Ваші відповіді є конфіденційними і будуть використані лише для наукових та освітніх цілей.

Дякуємо за вашу участь!

Кожен блок включає три запитання та один з трьох варіантів відповідей:

"Повністю згоден" (5 балів),

"Частково згоден" (3 бали),

"Не згоден" (1 бал).

I. ЕМПАТІЯ (від 1 до 5)

1. Я здатний розуміти емоції інших людей навіть без слів

- a. Повністю згоден
- b. Частково згоден
- c. Не згоден

1. Мені важливо підтримати людей, коли вони переживають труднощі

- a. Повністю згоден

- b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Я прагну ставитись до інших людей з розумінням і повагою, незалежно від ситуації**
- a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден

II. САМОПІЗНАННЯ ТА РЕФЛЕКСІЯ (від 1 до 5)

- 1. Я регулярно аналізую свої дії та рішення, щоб покращити себе**
- a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Я маю чітке розуміння своїх сильних та слабких сторін**
- a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 3. Я часто розмірковую над тим, чому я дію саме так, а не інакше**
- a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден

III. ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ (від 1 до 5)

- 1. Я вірю у важливість рівності та справедливості для кожної людини**
- a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Я активно підтримую права людини та прагну захистити їх у будь-якій ситуації**
- a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 3. Мені важливо, щоб люди жили в гармонії та мирі, незалежно від їхніх поглядів**

- a. Повністю згоден
- b. Частково згоден
- c. Не згоден

IV. ЗДАТНІСТЬ ДО КОНСТРУКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ (від 1 до 5)

- 1. Я завжди намагаюся вирішувати конфлікти мирним шляхом, використовуючи діалог**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Я вважаю важливим уважно слухати інших людей, не перебиваючи їх**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 3. Я вмю чітко висловлювати свої думки та почуття в складних ситуаціях**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден

V. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА АКТИВНІСТЬ (від 1 до 5)

- 1. Я активно беру участь у заходах, які сприяють поліпшенню соціального життя громади**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Мені важливо підтримувати ініціативи, спрямовані на поліпшення життя інших людей**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 3. Я готовий допомагати у вирішенні проблем, навіть якщо це не стосується мене безпосередньо**

- a. Повністю згоден
- b. Частково згоден
- c. Не згоден

VI. МОТИВАЦІЯ ДОПОМАГАТИ ІНШИМ (від 1 до 5)

- 1. Я відчуваю внутрішнє задоволення, коли можу допомогти іншим**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Я часто шукаю можливості допомогти тим, хто цього потребує**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 3. Мене мотивує відчуття, що мої дії можуть змінити чиєсь життя на краще**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден

VII. ГНУЧКІСТЬ І АДАПТИВНІСТЬ (від 1 до 5)

- 1. Я легко пристосовуюсь до нових ситуацій або змін у навколишньому середовищі**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Я можу швидко змінити свої плани, якщо цього вимагає обставини**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 3. Я відкритий до нових ідей і готовий адаптуватися до змін**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден

VIII. КРЕАТИВНІСТЬ ТА ЗДАТНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙ (від 1 до 5)

- 1. Я регулярно генерую нові ідеї для вирішення завдань**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 2. Я люблю знаходити нестандартні рішення для досягнення своїх цілей**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден
- 3. Я часто шукаю нові способи вирішення проблем, використовуючи інноваційні підходи**
 - a. Повністю згоден
 - b. Частково згоден
 - c. Не згоден